

## Systémová funkcia ideológie – úvod do problematiky

Karol Krpala

### *Abstract*

*Former discussion about ideologies, have revealed some misunderstandings about its relation to the institutional system and systemic function of ideology. Those misunderstandings, though presumably superannuated, are still present, partly through the political and ideological debates. This paper deals with the problems of systemic functions of ideology, from the perspective of systemic approach, perceiving ideology as the system—stabilizing instrument. This approach and its conclusions are confronted by the opposite, in the frame of which the dominant position is occupied by the Bell's conception. We close by sketching outlines of application of this approach, and some of its impacts on political theory (mostly on the theory of political systems, ideological and political process).*

**Keywords:** ideology, Parsons, institutional system, systematic functions

### Úvod

Cieľom predloženého textu je definovanie základných vzťahov (a poskytnutie stručného prehľadu teoretických prístupov), pokiaľ ide o problematiku väzby ideológie a inštitucionálneho systému. Táto problematika je sama osebe predmetom politickej i ideologickej rétoriky. Prakticky všetky politické systémy, a jednoznačne, systémy prakticky všetkých ideologických typov<sup>1</sup>, sa prostredníctvom svojich ideológií snažia sami seba vykresliť ako „neideologické“ (ideologicky „otvorené“), a konkurenčné zasa ako „ideologické“ (ideologicky „uzavreté“).<sup>2</sup> Cieľom tohto textu je vniesť aspoň na najzákladnejšej a najvšeobecnejšej úrovni, určitú usporiadanosť do tohto problému, založenú na vysvetlení základných vzťahov vo väzbe ideológia–systém z hľadiska základných

---

<sup>1</sup> S výnimkou takých, ktoré v ideologickej rovine otvorene deklarujú potrebu zavedenia totalitného systému. V prípade novodobých „systémových“ ideológií však takýto cieľ deklarovala len fašistická ideológia.

<sup>2</sup> Táto snaha v niektorých prípadoch nadobúda podobu tvrdení o systémoch „ideologických“ a „neideologických“, prípadne inú podobu. Podstata akejkolvek použitej terminológie však spočíva v snahe označiť spriatelnené a znepriatelnené systémy v pozitívnych resp. negatívnych kategóriách. Tieto nám v tomto prípade korelujú práve s predstavou ideologickej „uzatvorenosti“ a „otvorenosti“. Pozri aj: Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. s. 6

systémových vzťahov v rámci sociálneho systému, a tým uvedenú problematiku aspoň na tej najvšeobecnejšej úrovni odideologizovať. Prvotným problémom ktorý tento text rieši je teda otázka vzťahu medzi ideológiou a inštitucionálnym systémom. Akú má ideológia systémovú funkciu? Alebo presnejšie: má ju? Objasnenie tejto výskumnej otázky rozoberieme v nasledujúcich riadkoch.

Text sa delí na dve hlavné kapitoly: Prvá časť je analyticko-syntetická, druhá má za cieľ zhrnúť a do širších väzieb začleniť závery dosiahnuté v prvej kapitole práce. Z hľadiska klasifikačnej analýzy<sup>3</sup>, táto práca vychádza prevažne z teoretického základu Talcotta Parsonsa. Ako východisková (nie však bezvýhradne dôverčivo prijímaná) teoretická paradigma slúži na pochopenie politickej ideológie ako systémovo–stabilizačného prvku sociálneho a mocenského usporiadania. Tá úzko súvisí, resp. je vymedzená, v pojmovom a analytickom aparáte *sociológie štátu*. Problematiku sociológie štátu spracoval vo svojej práci i francúzsky politický antropológ Balandier<sup>4</sup>. Tento prístup<sup>5</sup>, i so svojimi teoretickými následkami<sup>6</sup> možno považovať za v podstate všeobecne akceptovaný, hoci na druhej strane, vyložene „antiideologický“ (v tom zmysle, že je v rozpore s obligátnou ideologickou, alebo „oficiálnou“ rétorikou). Spomínaný prístup je obsiahnutý – hoci zastúpený s rôznym dôrazom – napríklad v prácach Marxa a Engelsa, Webera, ale i Parsonsa či najnovšie Heywooda. Preto sa analýzou, či vymenovaním rôznych variácií tohto prístupu ku skúmaniu ideologických (a v nadväznosti na to aj politických či sociálnych) systémov, nebudeme špeciálne zaoberať. Zameriame sa na vysvetlenie tohto chápania funkcie politickej ideológie z hľadiska štruktúrno–funkčného, alebo systémového prístupu, resp. na jeho zasadenie do kontextu s týmto prístupom – práve v tomto zmysle je pre nás dôležitá Parsonsova teória sociálneho systému.

Uvedenému cieľu slúži analýza „systémovej funkcie ideológie“, ktorá je predmetom prvej kapitoly práce. V práci je tiež uvedený prístup konfrontovaný s koncepciami, ktoré sa snažia o jeho vyvrátenie. Teda ktoré sa pokúšajú o vyvrátenie toho chápania pojmu ideológie,

---

<sup>3</sup> Teda vymedzenia základných prvkov celku alebo celkov ktoré sú predmetom analýzy. (Pozri: Černík, Farkašová, Viceník, 1987: 168-170).

<sup>4</sup> Pozri: Balandier, G. (2000): *Politická antropologie*. Praha: DAUPHIN, s. 183-190.

<sup>5</sup> Z pohľadu „sociológie štátu“ je možné štát definovať na základe niekoľkých znakov: a) štát je nutné vždy definovať funkcionálne, v opačnom prípade je pojem štát len vďačným predmetom ideologickej manipulácie b) štát vždy predstavuje – z funkcionálneho hľadiska – nástroj na ospravedlnenie a stabilizáciu daného sociálneho systému – z tohto hľadiska, predstavuje nástroj na ospravedlnenie a udržanie tých nerovností, ktoré v rámci systému vznikajú, c) z tohto dôvodu je to nástroj *ideologickej moci*.

<sup>6</sup> Teda hlavne, že: politické systémy sú relatívne ideologicky homogénne, a teda predpokladajú eliminovanie tých ideologických a inštitucionálnych prvkov, ktoré nie sú s funkcionálnym (ideologickým) charakterom status quo v súlade.

ktoré predpokladá relatívnu ideologickú homogenitu politických systémov. Medzi takýmito koncepciami zaujíma dominantné postavenie hlavne práca Daniela Bella. Cieľom tejto kapitoly je ujasniť si systémovú pozíciu ideologického systému a jej teoretické následky. Analytický sumár uvádzame v záverečnej časti prvej kapitoly. Prvá kapitola práce je teda analýzou, ktorá zahŕňa tri hlavné roviny: 1. východisková paradigma ku analýze politických funkcií sociálneho systému<sup>7</sup>, za ktorú nám poslužil štruktúrno–funkcionálny prístup a analýza T. Parsonsa, 2. na ňu nadväzujúca analýza funkcie ideologického systému v sociálnom systéme a väzieb, ktoré z nej vyplývajú, 3. konfrontácia tohto prístupu s kritikou. A za štvrté, zosumarizovanie poznatkov vyplývajúcich z tejto analýzy tak, aby sme mohli pomenovať aspoň základné funkcionálne a štruktúrne väzby ideologického systému, teda to, čo sme nazvali „systémovou pozíciou“ ideologického systému. (Pozri nižšie.)

Práve systémová (štruktúrna a funkcionálna) charakteristika ideologického systému k ostatným (sub)systémom v rámci sociálneho usporiadania – hlavne k systému inštitucionálnemu, resp. k aparátu moci – je predmetom rozporov, ktoré panujú, alebo v minulosti panovali v oblasti vedeckého skúmania ideologických systémov, resp. ideológie. Práce, ako hlavne *Koniec ideológie* od D. Bella, ale aj *Ópium intelektuálov* od R. Arona predpokladali práve taký charakter ideologického systému, ktorý do značnej miery stráca svoju systémovú, alebo systémovo–reprodukčnú funkciu (pozri text práce); predpokladali, že nemá priamu funkcionálnu väzbu k sociálnemu a politickému status quo, že tým pádom nemá v zmysle funkcionálno–štruktúrnych väzieb homogenizačnú alebo kanalizačnú funkciu vo väzbe k inštitucionálnemu systému (štruktúre), respektíve, že ju nemá v určitých spoločnostiach. Toto konštatovanie ich následne viedlo k téze, že ideológia vo svojom pôvodnom význame vlastne zanikla. Preto táto práca analyzuje problematiku spomínanej systémovej charakteristiky ideologického systému, a konfrontuje ju s kritikou. Zodpovedanie uvedenej otázky, umožňuje ďalšie systémove skúmanie ideologického systému, v zmysle štruktúrno–funkcionálnej logiky: teda ako štruktúry, plniacej určité funkcie. V druhej kapitole tohto textu rozoberieme analytické zhrnutia, ako aj ďalšie implikácie realizovanej analýzy.



Uplatnenie systémovej teórie ako základnej paradigmy, vyžaduje držať sa zásad systémoveho prístupu ku skúmaniu sociálnych javov a procesov. Zo systémoveho hľadiska možno logicky, definovať dva smery výskumu, v tomto prípade, ideologického systému:

---

<sup>7</sup> A následne, v zmysle funkcionálno–štruktúrnych vzťahov, inštitucionálneho aparátu ktorý tieto funkcie plní.

1. Analýza ideológie (ideologického systému) ako subsystemu. V tomto prípade definujeme vzťahy tohto systému smerom navonok.

V tomto smere je predmetom analýzy hlavne fungovanie sociálneho systému a jeho subsystemov, do rámca ktorých je potrebné zasadiť aj funkciu a štruktúru ideologického systému. Je nutné definovať čo- z tohto hľadiska- ideologický systém predstavuje, aká je jeho funkcia a teda systémová pozícia (väzba voči prípadnému nadradenému systému a podobne).

2. Analýza ideologického systému ako systému. (Teda definujeme jeho štruktúru, resp. funkcionálnu štruktúru.)

Kým pri prvej zložke analýzy ide o definovanie „systémovej“ pozície ideologického systému, v prípade druhej zložky nám ide o definovanie štruktúry – alebo možnosti skúmania štruktúry – ideologického systému, pričom musíme zohľadniť práve tú skutočnosť, že prvá zložka podmieňuje druhú. Charakter ideologického systému, jeho funkcie či základná funkcia voči nadradenému systému, sú základným východiskom, prostredníctvom ktorého môžeme uchopiť jeho vnútornú (funkcionálnu) štruktúru. Cieľom tohto textu je zamerať sa na prvú zložku systémovej analýzy: A to jednak ako na zložku základnú – z hľadiska výskumu ideologického systému; a zároveň, ako na východiskový bod, pokiaľ ide o väzby skúmanej problematiky ku problematike fungovania inštitucionálnych (vrátane politických) systémov.



Pokiaľ ide o metodologický postup: Okrem čisto filozofických textov, prakticky neexistuje práca, ktorú by bolo možné označiť za absolútne, „čisto“ teoretickú, teda realizovanú oddelene od empirických skutočností. Rozdiel medzi tzv. empirickými a teoretickými prácami spočíva v tom, že práca – viac – teoretického zamerania operuje s faktami vyššej úrovne všeobecnosti, než práca „empirická“, a poskytuje relatívne väčší priestor (teoretickej) analýze vzťahov medzi nimi. Nasledujúci text sa z tohto hľadiska radí medzi práce teoretické.

Táto práca – i napriek použitej teoretickej metóde spracovania – nie je pokusom o „veľkú teóriu“. Je len aplikáciou „veľkej teórie“ na vysvetlenie väzby ideológia–systém. Za takýchto okolností je samozrejme, celkom logicky, ústrednou otázkou otázka platnosti onej „veľkej teórie“ – v tomto prípade Parsonsovej teórie sociálneho systému. V tejto súvislosti je podstatné, že o Parsonovu teóriu sa opierame len v tom, v čom možno túto teóriu považovať za platnú. Neaplikujeme ju ako celok. Za platnú ju možno považovať v rovine najvšeobecnejšie definovaných, základných systémových väzieb, hlavne pokiaľ ide o vzťahy súvisiace s normatívnym riadením sociálnych systémov. Tieto najvšeobecnejšie podmienky

možno považovať za platné (na čo poukazuje i rad teoretických analógií Parsonsovej koncepcie s koncepciami iných významných autorov – Marx, Weber a i.). Práve o tieto podmienky sa nasledujúca teoretická analýza opiera.

Teoretický charakter článku, ovplyvňuje i spôsob spracovania témy. Tiež si treba uvedomiť, že sa pohybujeme na poli pojmov, ktoré majú primárne často hlavne ideologické použitie, a takisto, že narábame s pojmovým a analytickým aparátom, ktorý nie je z pojmového hľadiska úplne zjednotený. To nás limituje i v štýle písania práce. Niektoré skutočnosti budeme zdôrazňovať, viackrát a dôkladnejšie poukazovať na niektoré základné vzťahy a budeme sa musieť vysporiadať i s problematikou „hodnotového“ vstupu do analýzy.

## 1. Ideológia a sociálny systém

Ako konštatuje Jan Keller<sup>8</sup>, „... sociológia študuje ideológie z hľadiska ich funkcií v spoločnosti, nie primárne z hľadiska ich obsahu. Zisťuje pritom, že každá ideológia bez ohľadu na to, na aké posvätné symboly sa odvoláva, môže byť dešifrovaná ako snaha podporiť mocenské záujmy určitej skupiny ľudí vhodnou manipuláciou so symbolmi. Spoločenská skupina, ktorá má v spoločnosti dominantné postavenie, chce toto postavenie posilniť tým, že ovláda nielen vonkajšie chovanie, ale takisto myslenie členov spoločnosti. Za týmto účelom rozpracováva svoju vlastnú ideológiu. Naopak spoločenské skupiny, ktoré pociťujú svoje postavenie v spoločnosti ako podriadené, vypracovávajú doktríny, ktoré sú zdôvodnením ich mocenských ambícií a ktoré majú takisto ideologickú povahu. Každá ideológia tak integruje určité skupiny ľudí, ospravedlňuje či naopak sponchyňuje rozdelenie moci vo vnútri spoločnosti, stanovuje systémy hodnôt a noriem, ktorými sa má záväzne riadiť jednanie všetkých prívržencov.“

Aj keď sa vraví, že nie je dobré začínať teoretickú prácu definíciou, táto definícia je vhodná pre začiatok práce zameranej na tému politických ideológií, nakoľko obsahuje prakticky všetky rozhodujúce, základné aspekty kategórie *ideológia*:

1. Ideológia je vždy doktrína vytvárajúca (predstavujúca) hodnotovo normatívny rámec určitého konkrétneho spoločenského usporiadania. (Bez ohľadu na to, či je aktuálne existujúce v danej spoločnosti, alebo plánované.<sup>9</sup> (Heywood, Lord a iní)

---

<sup>8</sup> Keller, J. (1997): *Ideologie*. In: Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, s. 415.

<sup>9</sup> Mannheim takéto ideológie označuje ako „utópie“.

2. Vzhľadom k faktu sociálnej diferenciacie každej spoločnosti- jedna ideológia nikdy nemôže reprezentovať záujmy všetkých sociálnych skupín. Sociálne záujmy sa v tomto zmysle realizujú vo vzťahu k tomu, aké usporiadanie spoločenských vzťahov je z ich hľadiska výhodné. To odkazuje k sociálnej determinovanosti ideológie. (Novosád, Mannheim, Marx...)
3. Na druhej strane, ideológia vždy reprezentuje konkrétny systém. Žiaden systém však nezabezpečuje úplnú rovnosť všetkých jedincov a sociálnych skupín. (Heywood, Mannheim, Weber...) A tak každý systém môže byť chápaný v kontexte dominantných a znevýhodnených skupín. Fungovanie každého systému je možné analyzovať ako realizáciu určitého záujmu, ktorý je najviac zvýhodnený. (Alebo logicky: záujmu zvýhodnených skupín.)
4. Ideologické systémy preto možno diferencovať podľa toho, či reprezentujú záujmy skupín ktoré majú najväčší záujem o zachovanie konkrétneho systémového rámca alebo záujmy smerujúce k jeho zmene. (Mannheim, Marx...)
5. Dominantný (z hľadiska konkrétneho systému usporiadania sociálnych vzťahov) záujem musí svoje nároky na usporiadanie zdôvodniť v ideologickej rovine. Preto dominantné postavenie z hľadiska permeability musí mať (alebo z funkcionálneho hľadiska proste má) ideologický systém reprezentujúci tento záujem a zároveň status quo. Čo je dané tým, že sociálne záujmy sa vzťahujú na otázku usporiadania spoločenských vzťahov. (Lord, Marcuse, Marx a iní)

A nakoniec, odkazuje nás i k problematike normatívneho, alebo (povedané Parsonsovým slovníkom) kybernetického riadenia, pretože predpokladá metódu riadenia prostredníctvom manipulácie so symbolmi používanými v procese komunikácie.

Vychádzame teda z opodstatneného predpokladu, že ideologický systém vzhľadom k svojej povahe má väzbu k sociálnemu systému v jeho konkrétnej podobe. S tým, že tento predpoklad podrobíme v rámci analýzy konfrontácií s protichodnými teoretickými východiskami. Hovoríme pritom o vzťahu dvoch systémov odlišného typu: určitej „reálnej“ sociálnej (inštitucionálnej) štruktúry a symbolického systému (kultúrnej povahy), ktorý sa však istým spôsobom materializuje v zmysle svojich väzieb k tomu prvému. Ide teda v podstate o vzťah *predmetného* a *konceptuálneho* (ideového) systému.)<sup>10</sup> Najvšeobecnejším teoreticko–metodologickým rámcom pre túto prácu je teda práve preto štruktúrne-

---

<sup>10</sup> Pozri: Černík, V., Viceník, J. (eds) (2005): *Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách*. Bratislava: IRIS, s. 14.

funkcionálna analýza. Pozrime sa, ako z tohto hľadiska, kategóriu *sociálny systém* vníma „otec“ štruktúrneho funkcionalizmu Talcott Parsons, a aké sú v tomto zmysle základné štruktúrno- funkcionalistické teoretické východiská, ktoré by sme mali primárne akceptovať.

### 1.1 Štruktúrno-funkcionálny pohľad na funkcie sociálneho systému (Parsons)

Základným predpokladom existencie určitého sociálneho systému je legitímácia vzťahov, ktoré v jeho rámci vznikajú. Pre pochopenie systémovej väzby medzi ideológiou a konkrétnym systémom usporiadania vzťahov v spoločnosti je potrebné zdôrazniť, že tento systém má vždy konkrétnu podobu.

Parsons a iní štruktúrni funkcionalisti definujú pojmy *spoločnosť* a *kultúrny systém*, pričom prvý pojem sa vzťahuje na sociálnu (a inštitucionálnu) štruktúru, v druhom prípade ide o štruktúru symbolickú, definovanú určitým systémom vier, hodnôt a pod., na najvyššej úrovni všeobecnosti, podľa ktorej členovia spoločnosti konajú a myslia. „Pre účely analýzy môžeme napr. abstrahovať hodnotové zložky od štruktúry a popísať ich ako kultúrne predmety. Ak sú však chápané ako kategórie sociálnej štruktúry, vzťahujú sa vždy k zložkám sociálnych systémov, ktoré obsahujú tiež všetky tri ostatné typy zložiek. (Ide o normy, kolektívy, role- pozn. K.K.)“<sup>11</sup>

„Hlavným funkčným predpokladom vzájomných vzťahov medzi spoločnosťou a kultúrnym systémom je legitímácia normatívneho poriadku spoločnosti. Systémy legitímácie vymedzujú dôvody práv svojich členov i zákazov im uložených. **Legitímácia vyžaduje (i keď nie výhradne) predovšetkým použitie moci.**“<sup>12</sup> Parsons poukazuje na základný vzťah medzi *mocou*, *legitímáciou* a *systémom* (podmienky jeho udržania). Použitie „predovšetkým“ moci je nevyhnutné preto, pretože (pozri nižšie) žiadny systém legitímácie nie je optimálny, nakoľko ani žiadne usporiadanie nie je optimálne. „Rozsah kultúrne zakotvenej nezávislosti základov legitímácie na špecifických operatívnych mechanizmoch nižšej úrovne (napr. na byrokratickej organizácii a ekonomických inštitúciách) je v spoločnostiach vysoko premenlivý. .... Systém legitímácie, bez ohľadu na svoje postavenie ... vždy súvisí a je silne závislý na zakotvení v radových vzťahoch k najvyššej realite. To znamená, že jeho základ je vždy v istom zmysle náboženský. ... Vo vyspelých spoločnostiach sú vo vzájomnom vzťahu sociálnych a kultúrnych systémov (v náboženských a legitimačných

---

<sup>11</sup> Parsons, T. (1971): *Spoločnosť. Vývojové a srovnávací hodnotenie*. Praha: Svoboda, s. 43

<sup>12</sup> Tamtiež, s. 31-32, zvyraznenie KK.

kontextoch) zapojené vysoko špecializované a komplikované štruktúry.<sup>13</sup> Aby sme lepšie pochopili tento výrok<sup>14</sup> treba zdôrazniť, že kým v tradičných spoločnostiach plnia funkciu legitimácie usporiadania náboženstvá, v moderných spoločnostiach sú to určité normatívno hodnotové koncepcie, ktoré zdôvodňujú konkrétny typ usporiadania sociálneho systému.

Táto úloha je – a to bez ohľadu na to, či ide o legitimáciu politického či ekonomického rámca fungovania danej spoločnosti, – funkciou politickou. „Funkcia vlády musí zahŕňať zodpovednosť za zachovanie územnej integrity normatívneho poriadku spoločnosti.“<sup>15</sup> Ako ďalej pokračuje<sup>16</sup>, „použitie fyzickej sily pri dosahovaní tohto cieľa je „krajnou prevenciou“ – pričom poukazuje na mnoho foriem pojmu „sila“.

Pre pochopenie politického rozmeru popísaného legitimačného procesu je rozhodujúca dichotomická kategória „ekonomicko-politické usporiadanie“. „Ekonomika je aspekt spoločenského systému, ktorý nefunguje iba preto, aby sociálne usporiadal technické procesy, ale skôr preto, aby ich prispôbil sociálnemu systému a riadil ich v súlade so záujmom spoločenských jednotiek, či už individuálnych, či kolektívnych.“<sup>17</sup> Ako naznačuje Parsons, ekonomický systém je možné chápať ako ekonomickú kategóriu (či v ekonomických kategóriách) dovtedy, pokiaľ abstrahujeme jeho teoretické aspekty od reálnej sociálnej štruktúry tohto systému. Potom ho už musíme chápať ako reálnu sociálnu štruktúru, čiže ako štruktúru politickú. „Tým, že sa služby jedincov (hovorí tu o pracovnej sile- K.K.) stávajú skutočne mobilným a distribuovaným zdrojom, vytvárajú ekonomickú kategóriu, čo tiež vyplýva z ich spojenia s hmotnými statkami v ekonomickom vzorci „tovary a služby“.

---

<sup>13</sup> Tamtiež, s. 32.

<sup>14</sup> Ako ukazuje Parsons, žiadny normatívny systém sa nelegitimizuje sám, alebo (ako sa viac- menej špekulatívne snažia konštatovať niektorí autori), akýmsi prirodzeným mechanizmom sociálnej interakcie. Pre lepšie pochopenie tohto východiska uvidíme celý text: „Legitimácia vyžaduje (i keď nie výhradne) predovšetkým použitie moci. Dnešný pojem legitimácie nutne neimplikuje adjektívum „morálne“ v modernom zmysle. Znamená však, že v istom zmysle je správne, že sa veci dejú v súhlase s inštitucionalizovaný poriadkom. Funkcia legitimácie nie je závislá na *operatívnych* funkciách sociálneho systému. Žiadny normatívny poriadok nie je seba- legitimizujúci v tom zmysle, že uznávaný alebo nedovolený spôsob života celkom nepochybne je zlý alebo dobrý. Práve tak nie je nikdy dostatočne legitimovaný nutnými požiadavkami vytýčenými na nižšom stupni hierarchie riadenia, napr. že veci *musia* byť prevedené *určitým* spôsobom, pretože stabilita, alebo dokonca existencia systému je v hre.

Rozsah kultúrne zakotvenej nezávislosti základov legitimácie na špecifických operatívnych mechanizmoch nižšej úrovne (napr. na byrokratickej organizácii a ekonomických inštitúciách) je v spoločnostiach vysoko premenlivý. .... Systém legitimácie, bez ohľadu na svoje postavenie v tejto vývojovej línii, vždy súvisí a je silne závislý na zakotvení v radových vzťahoch k najvyššej realite. To znamená, že jeho základ je vždy v istom zmysle náboženský. ... Vo vyspelých spoločnostiach sú vo vzájomnom vzťahu sociálnych a kultúrnych systémov (v náboženských a legitimačných kontextoch) zapojené vysoko špecializované a komplikované štruktúry.“ (Parsons, 1971:32).

<sup>15</sup> Tamtiež, s. 36

<sup>16</sup> Tamtiež.

<sup>17</sup> Tamtiež, s. 38.



Akonáhle sú však raz začlenené (prostredníctvom zamestnania) do fungujúcej organizácie, stávajú sa súčasťou toho, čo je z analytického hľadiska politickým fungovaním – organizačnými procesmi zameranými na dosiahnutie určitých cieľov spoločnosti alebo významného sub-kolektívu.“<sup>18</sup>

Výsledok tohto je i fakt, že proces *normatívneho riadenia* či *ovládania* organizmu spoločnosti je prítomný v „ekonomickej“ a „politickej“ sfére. „Spoločnostná komunita je závislá na nadradenom systéme kultúrnej orientácie, ktorý je predovšetkým primárnym zdrojom legitímácie jej **normatívneho poriadku. Tento poriadok potom tvorí najpodstatnejší vzťahový rámec vyššej úrovne pre politický a ekonomický subsystém...** V politickej sfére je prioritou spoločenského normatívneho poriadku najzreteľnejšia vo funkciách donútenia a v potrebe spoločenských orgánov mať určitú konečnú kontrolu nad sankciami prevádzanými fyzickou silou- nie snáď preto, že by fyzická sila bola kybernetickým ovládacím prvkom<sup>19</sup>, ale pretože musí byť ovládaná, aby mohlo fungovať riadenie vyššej úrovne.<sup>20</sup>

**V ekonomickej sfére dochádza k analógiám** v tom zmysle, že **ekonomické procesy** spoločnosti (napr. procesy rozdeľovania) **musia byť inštitucionálne riadené**. Oba prípady ukazujú funkčný význam *normatívneho ovládania* organizmu a fyzického prostredia.“<sup>21</sup> *Politickou funkciou* spoločenského poriadku je teda v prvom rade legitímácia politicko-ekonomického usporiadania, ktoré Parsons vždy vykresľuje ako určitý (resp. funkcionálny) „tandem“.

„Teraz môžeme zhrnúť všetky aspekty kritéria sebestačnosti, ktoré sme použili pri definíciách pojmu spoločnosti. Spoločnosť musí tvoriť spoločnostnú *komunitu*, ktorá má primeraný stupeň integrácie alebo solidarity a jasný status členstva. To nevyklučuje vzťahy riadenia alebo symbiózy voči zložkám obyvateľstva, ktoré sú len čiastočne integrované v spoločnostnej komunite ... **avšak, jadro dokonalejšie integrovaných členov musí existovať**.

Táto komunita musí byť „nositeľom“ **kultúrneho systému dostatočne zovšeobecného a integrovaného, aby mohol legitimovať normatívny poriadok. K takejto legitímácii je nevyhnutný systém konštitutívneho symbolizmu, ktorý je**

---

<sup>18</sup> Tamtiež, s. 35.

<sup>19</sup> Teda niečím, čím sú podľa Parsonsa práve hodnoty a normatívne riadenie spoločnosti. Pozn. K.K.

<sup>20</sup> Teda spomínaná kybernetické- normatívne, či nepriame riadenie. Pozn. K.K.

<sup>21</sup> Parsons: *Spoločnosti. Vývojové a srovnávací hodnotení*, s. 40, zvýraznenie KK, kurzíva v origináli.

## **základom nielen identity a solidarity komunity, ale aj viery, obradov a ostatných kultúrnych zložiek v tomto symbolizme obsiahnutých.**<sup>22</sup>

Uvedená Parsonsova definícia nám môže rovnako dobre poslúžiť aj pri analýze pojmu ideológia, ktorý Parsons zahŕňa do širších systémových kategórií. Moderné ideológie sú práve takéto normatívno hodnotové legitimačné systémy. Tie, aj napriek (i Parsonsovej) viere v istú mieru konsenzuálneho základu spoločnosti, vyžadujú i istú (teda relatívne malú, či veľkú) mieru donútenia, ktoré je základom tohto „konsenzu“, a ktoré je výsledkom vždy len obmedzenej „kultúrnej“ (či objektívnej) zakotvenosti určitého usporiadania, ako aj (a teda) faktu, že žiadne usporiadanie nepredstavuje ideálny systém. Úlohou takýchto legitimačných systémov je hlavne legitimácia politického a ekonomického usporiadania, teda ako Parsons prízvukuje, v podstate *politických* štruktúr. Pričom vzájomná väzba medzi nimi- práve v zmysle potreby politickej udržateľnosti určitého ekonomického a teda hlavne distribučného usporiadania (legitimácia určitého ekonomického systému je *politická* funkcia)- je z hľadiska ich *vzájomnej funkcionálnej podmienenosti* zrejma, ako zdôrazňuje aj samotný Parsons. Tú však, ako problém „inštitucionálny“, nateraz ponechávame mimo rámca analýzy. Tento hodnotovo legitimačný rámec potom zahŕňa rad kultúrnych zložiek – viery, hodnoty atď., a je základom pre určité rituály, ktorých zmyslom je etablovanie tohto hodnotovo legitimačného rámca. V tomto, spočíva i podstata definície ideológie aj ako kultúrneho fenoménu, resp., ako uvádza Parsons<sup>23</sup> možnosti skúmať sociálny fenomén aj ako fenomén kultúrny.

### **Analytické závery z Parsonsovej analýzy**

Závery Parsonsovej štrukturálne- funkcionálnej analýzy sociálneho systému teda poukazujú na to, že spoločenské systémy **musia** byť normatívne<sup>24</sup> riadené, a to spravidla prostredníctvom určitého špeciálneho aparátu. Pritom funkcia fyzického (uplatnením zákona a bezpečnostných zložiek) donútenia je až tou poslednou inštanciou. Základom tohto „normatívneho riadenia“ je legitimácia ekonomického a politického systému.

---

<sup>22</sup> Tamtiež, s. 40, zvýraznenie KK.

<sup>23</sup> „Pre účely analýzy môžeme napr. abstrahovať hodnotové zložky od štruktúry a popísať ich ako *kultúrne* predmety. Ak sú však chápané ako kategórie sociálnej štruktúry, vzťahujú sa *vždy* ku zložkám sociálnych systémov...“ (Parsons, 1971 :43 kurzíva v origináli).

<sup>24</sup> Pod pojmom „normatívne“ chápe však internalizáciu hodnôt: ako sám uznáva- z hľadiska členov spoločnosti, teda v subjektívnej (psychologickej) rovine. V objektívnej - sociálnej rovine ide o sociálnu realizáciu tejto internalizácie.

Zároveň je nutné poznamenať, že sociálny systém (vrátane jeho podsystémov) má vždy konkrétnu podobu. Teda prakticky i teoreticky by mohol fungovať úplne iný sociálny systém, ktorý by bol legitimovaný na základe iného hodnotovo-normatívneho rámca, teda z nášho hľadiska ideológie, ktorá v modernej spoločnosti túto funkciu plní.

V uvedených dvoch teoretických východiskách- nevyhnutnej potrebe normatívneho riadenia systému a vždy konkrétnej podoby daného systému – je obsiahnutý teoretický základ pre pojem „systémová funkcia ideológie“, ktorý je pre túto kapitolu ťažiskový.

Medzi ďalšie teoretické východiská ktoré dopĺňajú toto základné, patrí aj Parsonsom uvádzaný fakt rozdielnej miery *kultúrnej zakotvenosti* systémov. Ako Parsons uvádza, tento fenomén má priamu väzbu k potrebe hodnotovo – normatívnej, ideologickej stabilizácie status quo.<sup>25</sup> Inak povedané, „objektívna“ spoločenská objednávka<sup>26</sup> na daný typ sociálneho usporiadania nie je ani absolútna<sup>27</sup>, ani neustále rovnaká. Reálny sociálny systém v tomto zmysle možno teda vždy považovať za systém, fungujúci „na úkor niekoho“. Preto v každom systéme možno identifikovať zakorenené zárodky nestability, ktoré môžu byť v prípade narušenia normatívne- hodnotového rámca jedným zo zdrojov jeho pádu alebo minimálne nestability. Z toho dôvodu je nevyhnutná existencia špecializovaného aparátu, ako zdôrazňuje Parsons, ktorého úlohou je tomuto zabrániť. Uvedená problematika kultúrnej zakotvenosti status quo je pre nás podstatná hlavne preto, lebo si v tomto smere musíme nutne uvedomiť existenciu väčších, alebo menších obmedzení vo väzbe medzi sociálnym systémom a jeho sociálnou akceptovateľnosťou, či súladom so záujmom všetkých sociálnych jednotiek, ktoré zahŕňa. Bez ohľad na veľkosť týchto obmedzení (teda mieru kultúrnej zakotvenosti) sú tieto obmedzenia prítomné vždy. Akýkoľvek sociálny systém - z dôvodu Parsonsom uvádzanej „vysoko premenlivej“ kultúrnej zakotvenosti - nie je nikdy možné považovať za ideálny a teda (rovnako) akceptovateľný z hľadiska všetkých sociálnych jednotiek, alebo aktérov.



---

<sup>25</sup> Pripomeňme znova: „Rozsah kultúrnej zakotvenosti nezávislosti základov legitímácie ..... je v spoločnostiach vysoko premenlivý. .... Systém legitímácie, ... vždy súvisí a je silne závislý na zakotvení v radových vzťahoch k najvyššej realite. To znamená, že jeho základ je vždy v istom zmysle náboženský. ... Vo vyspelých spoločnostiach sú vo vzájomnom vzťahu sociálnych a kultúrnych systémov (v náboženských a legitimačných kontextoch) zapojené vysoko špecializované a komplikované štruktúry.“ (Parsons, 1971:32).

<sup>26</sup> Pojem spoločenská objednávka, ktorý sme tu použili na vyjadrenie legitimity zriadenia (status quo) je značne subjektívny pojem, nakoľko táto môže byť sama formovaná „umelo“- zrejme aj preto Parsons použil všeobecnejší pojem „kultúrna zakotvenosť“, ktorý môžeme pokladať za niečo ako „potenciálna spoločenská objednávka“. Otázka legitimity, či „prirodzenej“, alebo ako uvádza Parsons- kultúrnej- zakotvenosti daného sociálneho systému je pre nás podstatná hlavne preto, že sa zaoberáme mechanizmami normatívnej stabilizácie status quo.

<sup>27</sup> Čo je logický záver vyplývajúci z existencie zvýhodnených sociálnych skupín, ktorých postavenie by prakticky vždy mohlo byť oslabené- bez funkčnej ujmy systému- na úkor skupín znevýhodnených.

Otázka, čo plní funkciu normatívno–hodnotového, legitimitačného rámca v moderných spoločnostiach, je potom viac-menej rétorická. Sú to hlavne „globálne“, či (Mannheim) „totálne“ doktríny<sup>28</sup> ako (liberálny) kapitalizmus, socializmus, či novo sa objavujúce doktríny (napr. v islamskom svete), často náboženské; ktoré udávajú (relatívne komplexný) návod na usporiadanie sociálnych vzťahov. Tieto totiž v symbolickej, kultúrnej alebo proste normatívno–hodnotovej rovine, stabilizujú základné inštitúcie (ekonomicko-politický systém) vo svojej konkrétnej, danej podobe. Práve toto diferenčné kritérium - odhaľujúce ideológiu ako doktrínu pre usporiadanie spoločnosti (a to – celkom pochopiteľne – vždy z hľadiska záujmu určitej sociálnej jednotky) - nám umožňuje oddeliť ideologické systémy od iných myšlienkových systémov a uviesť tak do oblasti politických ideí určitú usporiadanosť.

Ako bolo už uvedené, každý sociálny systém funguje konkrétnym spôsobom a teda vyžaduje konformitu s určitým konkrétnym normatívno–hodnotovým konceptom usporiadania spoločenských vzťahov. Ako ideológiu je teda logické skúmať tento, alebo takýto koncept - doktrínu. Ak teda hovoríme o liberalizme, či socializme (ako o politických ideológiách), resp. iných ideológiách, hovoríme o nich ako o doktrínach, ktoré predstavujú návod na usporiadanie sociálnych vzťahov v spoločnosti a ktoré sú v súlade, alebo nesúlade s daným typom usporiadania. Ako uvádza Heywood<sup>29</sup>: „Politické ideí pomáhajú formovať i charakter politických systémov. ... Absolutistické monarchie spočívali na pevne uznávaných náboženských ideách, menovite na Božskom práve kráľov. Politické systémy väčšiny súčasných západných zemí spočívajú na súboru liberálnodemokratických zásad. ... Rovnako tak tradičné komunistické systémy zodpovedali princípom marxizmu - leninizmu.“

Treba tiež zdôrazniť, že neexistuje „čistý“ (liberálny alebo kapitalistický, socialistický, atď.) systém, no vždy ide o konkrétny systém, ktorému istá škála hodnôt zodpovedá alebo nie. Je to významné hlavne pokiaľ ide o usporiadanie sociálno–ekonomického systému. V politickej oblasti je spravidla univerzálne rešpektovaná – v rovine ideologických hodnôt – potreba demokracie, zastupiteľského systému a jeho orgánov, prvkov občianskej spoločnosti atď. Výnimku v tomto smere predstavujú azda len libertarianizmus, anarchizmus a fašizmus, ktoré napríklad potrebu demokracie a zastupiteľského systému odmietajú (neobsahujú). V politickej rovine sa teda ideológie diferencujú hlavne v otázke spôsobu legitímácie moci (alebo authority) - formálne atribúty politického systému sú často do veľkej miery zhodné.

---

<sup>28</sup> Pozri Mannheim, 1991: 110. Ide o ideológiu nejakého „obdobia, resp. sociálne a historicky ukotvenej skupiny (triedy)...“

<sup>29</sup> Heywood, A. (1994): *Politické ideologie*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, s. 12.

Táto skutočnosť, z hľadiska zámeru práce nie je rozhodujúca. Významným spôsobom však charakterizuje súčasné ideologické systémy tým, že poukazuje na podstatu diferenciačného kritéria jednotlivých ideologických systémov, ktoré spočíva v definovaní reprezentovaných záujmov.



Pre pochopenie väzby ideológia- systém, či *systémovej funkcie ideológie* (ktorú budeme analyzovať nižšie), je teda podstatné hlavne to, že v podmienkach konkrétneho systému je žiaduce etablovanie ideologického systému, ktorý predstavuje normatívno-hodnotový rámec jeho fungovania. Naopak, etablovanie vo vzťahu k danému systému „nepriateľského“, a teda v daných podmienkach antisystémového ideologického rámca je nežiaduce, resp. z hľadiska reprodukcie a funkčnosti daného systému v podstate nemožné. Keďže platí zásada (Parsons), že symbolické systémy- ako napríklad hodnotovo normatívny rámec- sa „materializujú“ v tom zmysle, že sú aspektmi reálne fungujúcich štruktúr<sup>30</sup> - v tomto prípade hlavne sociálne a politicky dominantných skupín a inštitucionálneho aparátu, sú aspektom *moci*- utvárajú sami charakter politického systému. Otázka konkrétneho mechanizmu týchto vzťahov ani ich počiatocnej legitimacy, nie je zrejme až taká podstatná: bez etablovania určitého hodnotovo-normatívneho rámca by proste nebolo dané inštitucionálne usporiadanie možné.

Na doplnenie a hlavne konkretizovanie Parsonsovej analýzy, v nasledujúcom texte bude analyzovaná *systémová funkcia ideológie* vo väzbe ku dvom (základným) zložkám sociálneho usporiadania – *inštitucionálnej* a *sociálnej* štruktúre.

## 1.2 Systémová funkcia ideológie

Analogicky s Parsonsovou koncepciou, poukazujúcou na kľúčovú pozíciu normatívno-hodnotového rámca danej spoločnosti, ktorého udržanie je v podstate základnou politickou funkciou sociálneho systému, aplikoval túto logiku systémových vzťahov na oblasť politických ideológií, Herbert Marcuse. Podľa Marcuseho: Industriálnu spoločnosť (ktorá sa prekrýva s vrcholným stupňom kapitalizmu) charakterizujú dva základné rysy: tendencia „k zdokonalovaniu technologickej racionality a intenzívnej **snahy o to udržať túto tendenciu**“

---

<sup>30</sup> Ide vlastne o to, čo na viacerých miestach tejto práce nazývame „štruktúrno- funkcionálna väzba“. Funkcia (určitej inštitúcie) sa prejavuje v jej štruktúrálnej (v zmysle- organizačnej) stránke. Funkcionálna charakteristika určitého systému tak determinuje jeho štruktúrnu (organizačnú) stránku.

**v rámci existujúcich inštitúcií.**<sup>31</sup> Oboje vedie k ovládnutiu človeka, jeho spoločnosť je jednodimenzionálna a „v podmienkach stúpajúceho životného štandardu sa javí nesúhlas so systémom ako takým ako spoločensky nezmyselný, a to tým viac, čím vehementnejšie by viedol k citeľným hospodárskym a politickým ujám a ohrozoval hladké fungovanie celku.“<sup>32</sup>

Marcuse považuje túto našu jednodimenzionálnu spoločnosť za totalitnú, definovanú ako „ekonomicko-technickú organizáciu, ktorá sa uplatňuje manipulovaním potrieb prostredníctvom tradičných záujmov“<sup>33</sup> Ako ďalej interpretuje Marcuseho Šaradín: **„Jednodimenzionálne myslenie, ktoré síce zachováva pluralitu inštitúcií (denná tlač, politické strany, televízne programy atď.) a ideové konkurenčné prostredie, smeruje k potlačeniu kritiky ktorá je práve s otvorenosťou neodmysliteľne spätá.“**<sup>34</sup> Teda de facto, v ideovej rovine nepredstavuje konkurenčné prostredie. O ňom sa pochopiteľne uvažovať nedá, ak máme vymedzený ideologický rámec, za ktorý už kritika možná nie je.

Záverom Marcuseho analýzy možno azda vyčítať prílišné zveličenie vplyvu „stúpajúceho životného štandardu“: Tento štandard nestúpa u všetkých sociálnych skupín a jednotlivcov v akejkoľvek spoločnosti rovnako a tak výrazne, aby nemohli (objektívne, či subjektívne) predpokladať, že v iných systémových podmienkach by na tom „boli lepšie“. Predovšetkým však otázka „v akom systéme by sme sa mali lepšie“ nie je vzhľadom k množstvu neznámych a hypotetických vplyvov reálne zodpovedateľná, a teda je otáznym i významom toho, aby sme sa ju pokúšali objektívne zodpovedať – či už my, alebo sociálni a politickí aktéri. Relatívne jednoznačne sa však dajú zodpovedať otázky súvisiace s relatívnou depriváciou – teda vzájomným postavením jednotlivcov a skupín v spoločnosti.

Marcuseho analýza však hlavne vypovedá o tom, že je z funkcionálneho hľadiska nemysliteľné, aby bola otázka *existencie* systému riešená v rámci inštitucionálneho rámca samotného systému. Teda aby napríklad verejnosť rozhodovala o zmene systému. V zhode s týmto konštatovaním Novosád uvádza, že „Politické systémy sa ... naozaj neutvárajú vo voľbách. Tie len potvrdzujú daný stav, resp. korigujú predstavy o kvantitatívnom pomere politických síl v spoločnosti.“<sup>35</sup> Sociálny systém<sup>36</sup> sa buduje minimálne desiatky rokov.

---

<sup>31</sup> Marcuse, H. (1991): *Jednorozmerný človek*. Praha: Naše vojsko, s. 42, In: Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. s. 11.

<sup>32</sup> Tamtiež, s. 11.

<sup>33</sup> Tamtiež, s. 11.

<sup>34</sup> Šaradín, P. (2001): *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 11, zvýraznenie KK.

<sup>35</sup> Novosád, F. (1994): *Vysvetľovanie rukami*. Bratislava: IRIS, s. 72.

Spoločenská objednávka na iný systém, resp. zmena ideologických nálad verejnosti, ktoré by sa v podmienkach „férového“ súťaženia takýchto konceptov (reálnej prítomnosti alternatívy) logicky pretavili do politického tlaku a (za predpokladu rešpektovania tejto objednávky) podstatnej zmeny systému, sa však môže meniť oveľa rýchlejšie. Je teda žiaduce, či dokonca nevyhnutné, aby rámec možného rozhodovania (napríklad i verejnosti prostredníctvom volieb) bol určený (ideologicky) a vtesnaný do rámca fungujúcich vzťahov. Tieto však zároveň, nie sú jediným možným variantom usporiadania systému.<sup>37</sup>

V tom sa skrýva zjavný rozpor medzi (vždy deklarovanou) demokratickosťou – definovanou ako „možnosť výberu“ – a reálnymi možnosťami systému. Možno konštatovať, že otázka miery demokratickosti je za takýchto okolností definovaná primárne skôr legitimitou daného ideologického rámca, ako jeho možnou zmenou. Ktorá sa môže meniť a zákonite sa aj časom mení. V tomto zmysle sa teda zdá, že neexistujú a priori ideologicky „otvorené“ systémy- skôr sa dá hovoriť iba o väčšej či menšej „legitimite“ daného ideologického rámca. Alebo, povedané slovníkom Parsonsa, kultúrnej zakotvenosti. V tomto funkcionálnom vzťahu sa de facto každá ideológia (ak hovoríme o súčasných vplyvných, „demokratických“ ideológiách) v istej miere dostáva do rozporu so svojimi oficiálnymi deklaráciami. (Pozri časť 1.3.).

### **Ideológia a „štát“ - „štát“ a „systém“**

Ako vyplýva i z predchádzajúcej analýzy, ideológiu je možné definovať (Bell) „ako súbor ideí, ktorý smeruje k udržaniu sociopolitickej mocenskej konfigurácie v spoločnosti“.<sup>38</sup> V tomto zmysle alebo na tomto základe, je možné definovať ďalšie systémové väzby smerom navonok. Ide hlavne o väzby k: **(1) aparátu ktorý plní politické funkcie** a **(2) sociálnym skupinám v spoločnosti**, alebo inak povedané ku skupinám záujmov. Ide teda o väzby ku *inštitucionálnej* a *štruktúrnej* zložke sociálneho systému.

Spomínaným aparátom je, alebo môže byť, jednak *štát* chápaný v užšom zmysle tohto slova, ako *verejné* inštitúcie, jednak „štát“ vo funkcionálnom význame tohto slova, teda aparát, ktorý politické funkcie plní- bez ohľadu na mieru napríklad „verejného“ (či iného kritéria, ktoré by mohlo byť ad hoc použité na definovanie pojmu štát) v danej spoločnosti.

---

<sup>36</sup> So svojimi podsystémami, ktoré Parsons definuje ako ekonomický a politický, alebo systém majetkových a mocenských vzťahov, ktoré sú vo vzájomnej funkcionálnej väzbe. (Pozri vyššie.).

<sup>37</sup> Hoci medzi často používanú ideologickú stratégiu patrí práve aj snaha o „zvečnenie“ daného status quo či jeho interpretácia ako „prirodzeného“ stavu vecí. (Pozri tiež „Endizmus“ v časti 1.2.1).

<sup>38</sup> In: Šaradín, P. (2001): *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 78.

Narážame na problém vymedzenia pojmu *štát* (pozri i Úvod), ktorý ale nemôže brániť analytickému uchopeniu tejto problematiky. Je potrebné si uvedomiť, existenciu istého rozdielu i napätia medzi vymedzením štátu ako „systému“ (a/resp. *jeho* politického aparátu), a jeho vymedzením v úzkom, či „oficiálnom“ zmysle slova. Z analytického hľadiska je viditeľne vhodnejšie funkcionálne- systémové vymedzenie tohto pojmu, resp. skúmanie tejto kategórie z čisto funkcionálneho hľadiska, ako aparát, plniaci Parsonsom spomínané politické funkcie, kde sa zaobídeme bez v podstate vágnej a nejasnej (či vágne a nejasne definovanej) kategórie „štát“. Je to podmienené hlavne tým, že v praxi takmer všetkých systémov dochádza minimálne vo verbálnej rovine k deklarácií oddelenia „štátu“ od iných oblastí spoločenského života; deklaruje sa hlavne nezávislosť masmédií a podobne. Ak napríklad v kapitalistických štátoch masmédiá (ktoré preukázateľne majú svoju politickú funkciu a od nej sa odvíjajúcu určitú politickú orientáciu) vystupujú ako súkromné subjekty, v socialistických štátoch často vystupovali či vystupujú ako spoločenské organizácie, takisto oddelené od štátu. V praxi však tieto štruktúry preukázateľne majú svoje politické funkcie, o ich apolitickosti nemôže byť ani reč. Politickosť teda nie je podmienená či podriadená kategórií „štát“. Tým vyvstáva istý otáznik nad analytickým významom tejto kategórie. Inak povedané, ak chceme použiť pojem „štát“ ako analytickú kategóriu, musíme ho definovať spomínaným funkcionálnym spôsobom. S touto problematikou, sa vo väzbe k ideologickému systému vysporiadal Althusser: „V eseji *Ideológia a ideologické nástroje štátu ...* jednak definuje ideológiu čoby uzavretú štruktúru, kedy, ako poznamenáva Terry Eagleton, odpovede sú už predurčené možnosťou otázok, jednak odlišuje (represívny) aparát štátu od ideologického aparátu štátu.“<sup>39</sup>

„**K ideologickým nástrojom štátu** patrí rad inštitúcií, ktoré pôsobia v najrôznejších oblastiach od kultúry, vzdelávacieho procesu cez politiku (politický resp. volebný systém) až po médiá či náboženstvo. Althusser sa potom pýta, čo zakladá rozdiel medzi oboma? Predovšetkým štát ako represívny orgán je jediný, kým ideologických nástrojov je celý rad. Hovoríme teda o pluralite ideologických nástrojov štátu. Ďalší rozdiel spočíva v tom, že prvý sa týka verejnej sféry, v druhom prípade sa jedná o oblasť súkromnú, privátnu. Základné odlíšenie oboch však spočíva v tom, že „represívny aparát štát funguje prostredníctvom násilia, kým ideologické nástroje štátu podľa ideológie.“<sup>40</sup>

---

<sup>39</sup> Šaradín.: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 36.

<sup>40</sup> Althusser, L. (1984): *Essays on Ideology*. Verso: Londýn, s. 19, In: Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. s. 36, zvýraznenie KK.



Althusser vlastne poukázal na komplexnejšie definovanie pojmu „štát“, v zmysle jeho väzby na sociálny a následne hlavne inštitucionálny systém, podobne ako Parsons – na všeobecnejšej a možno o niečo abstraktnejšej úrovni – vo svojom definovaní (hlavne politických) funkcií sociálneho systému. Šaradín vo svojej interpretácii do istej miery „doplnil“ Althussera: ten hovorí o *aparáte štátu* (teda o tom, čo sa vymedzuje ako „štát“ v užšom zmysle slova - vláda, chápaná ako zbor ministrov či parlament atď.), a o *ideologickom aparáte štátu*, ktorý ale definuje na základe širšej definície štátu (štát ako systém – režim – teda nielen „štátne“ inštitúcie, ale všetky mocenské/politické inštitúcie vrátane masmédií a podobne): ... „že prvý sa týka verejnej sféry, v druhom prípade sa jedná o oblasť súkromnú“ - teda na základe „klasickej“ či „úzkej“ definície štátu nie o „štát“. Althusser proste v tomto prípade používa pojem „štát“ namiesto pojmu „systém“, „režim“, či presnejšie „politický aparát“ (systému). Základné rozlíšenie je teda, zhodne s Parsonsovým, či Balandierom preferovaným prístupom – funkcionálne.

V zhode s Šaradínom uvádzanou definíciou sociálno–systémovej funkcie ideológie (sformulovanú M. Weberom), možno konštatovať, že „Ideológia... nezobrazuje iba komplex ideí, ideálov či úsilie o moc pre ňu samotnú, **ale je i formou panstva a prostriedkom (štátneho) násilia.**“<sup>41</sup> Pričom pod pojmom „štátne“ môžeme použiť aj pojem „systémové“.

### **Sociálny kontext ideológie**

Sociálny kontext ideológie - reprezentatívnosť (sociálnych) záujmov je, zo sociologického hľadiska tým najvšeobecnejším a základným kontextom, prostredníctvom ktorého možno analyticky uchopiť problematiku politických ideológií. Ako vysvetľuje Novosád: „V premenlivom prúde názorov, postojov a sociálnych emócií ... vždy možno nájsť isté relatívne trvalé komplexy, v ktorých sa názory, postoje a emócie združujú do zdanlivo nerozložiteľných celkov. Zároveň sa stretávame i s fluktuálnymi javmi (ide o diskrečionálnosť, chimérickosť a na ne nadväzujúcu problematiku kategórie permeabilita-pozn. K.K.), so zdanlivo neodôvodnenými zmenami sociálnych nálad, názorov a postojov; s premenami, resp. s rozpadom ideologických komplexov, ktoré sa ešte pred nedávnom zdali monolitnými. Poriadok za zdanlivým chaosom ideologického života sa dá nájsť len vtedy,

---

<sup>41</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 39.

keď ideológie, ideologické komplexy pochopíme ako myšlienkové formy, v ktorých si triedy, sociálne skupiny i jednotlivci uvedomujú svoje sociálne záujmy, svoje postavenie a možnosti v procesoch reprodukcie štruktúr spoločenského života.<sup>42</sup> Práve posledný pojem nás priamo odvoláva k Marcuseho analýze, respektíve Parsonsovmu štruktúrne funkcionálnemu východisku a teda i samotnej systémovej funkcií ideológie.

Ako ďalej pokračuje Novosád<sup>43</sup> „Marxova téza, podľa ktorej premeny ideológií treba vysvetľovať z protirečení materiálneho života a podľa ktorej ideológie sú vždy viazané na sociálne záujmy, je dnes takmer všeobecne akceptovaná, ba dokonca sa zdá byť už samozrejmosťou.“ A to i napriek tomu, že tieto vzťahy sú často zložito sprostredkované, a vždy vyvstáva potreba ich konkrétneho určenia.<sup>44</sup>

Systémová funkcia ideológie, jej väzba na systém, nám veľmi dobre môže poslúžiť aj na vysvetlenie týchto, ako uvádza Novosád „zdanlivo neodôvodniteľných“ javov a uvedených pojmov, ktoré ich popisujú. Ani sociálny kontext sa teda nedá oddeliť od problematiky fungovania systému a vzťahu ideológie k nemu. Práve naopak, definovanie väzby ideológie k systému (usporiadania sociálnych vzťahov) z veľkej miery umožňuje tieto javy vysvetliť:

„Ako uvádza Novosád, spontánne ideológie sú takmer imúnne voči tlakom zvonka. Naproti tomu etablované ideológie sú schopné presadiť sa aj na báze iných spontánnych ideológií, než na akých báze vznikali. Práve toto je aj cieľom politickej propagandy: „Propaganda je zvyčajne pokusom vnútiť iným záujmovým zoskupeniam pohľad na skutočnosť, ktorý je v zhode so záujmami danej skupiny. Propaganda do tej miery, do akej je formou ideologického nátlaku, však zvyčajne, i keď je úspešná, vedie len k vzniku chimérických ideologických komplexov. (c.d.: 110 – 111) V tomto prípade teda ide o mieru *permeability*, čiže propagovateľnosti danej ideológie, ktorá vyjadruje v podstate súhrnnú politickú silu záujmov, na ktorých je ustanovená, resp. možnosť ich pôsobenia v danej spoločnosti.“<sup>45</sup>

Pritom treba zdôrazniť hlavne vzájomnú prepojenosť Novosádom uvádzaných pojmov (*permeability*, chimérickosť, diskrecionálnosť) a ich prepojenosť so samotným status quo. Miera *permeability*, ktorá je, ako sa zdá, nezávislou premennou voči ostatným dvom kategóriám, je, prirodzene, determinovaná systémovo, alebo proste *inštitucionálne*.

---

<sup>42</sup> Novosád: *Vysvetľovanie rukami*, s. 100.

<sup>43</sup> Tamtiež.

<sup>44</sup> Tamtiež.

<sup>45</sup> Krpala, K. (2006): *Politické ideológie ako nástroj realizácie politickej moci*. (Liberalizmus a Socializmus). Bakalárska práca. Trnava: UCM, s. 17-48.

Sociálny kontext nielen politiky ako takej, ale aj ideológie, je zdôrazňovaný i u Mannheima. „**Politická tvorivosť, myslenie a jednanie sú ukotvené v určitých ideológiách a sú vždy orientované triedne.** Skúmanie politického života ... je dvojitého druhu. Za prvé slúži politické poznanie určitej strane, s ňou je previazané a podporuje ju. Za druhé môže toto poznanie prekročiť úzky rámec straníctva a stať sa „poznaním o celku“.<sup>46</sup> Sociálny kontext (reprezentatívnosť záujmov určitých skupín) je i základom Mannheimovej základnej typológie ideologických systémov. Podľa Mannheima **Ideológie:** smerujú k udržaniu status quo, obhájenie vládnucej skupiny či triedy, kým... **Utópie:** sa snažia túto mocenskú dominanciu prerušiť a následne zvrhnúť. Obe sa však snažia nejakým spôsobom zakryť realitu- pojem falošného vedomia je u Mannheima podobný ako u Marxa.<sup>47</sup> Zdôraznime pritom, že u Mannheima nie je pojem „utópia“ poňatý v pejoratívnom zmysle slova.



Väzba medzi troma prvkami politického usporiadania, ktoré tu vystupujú do popredia- *sociálna štruktúra* (s rozdielnymi záujmami, vrátane rozdielnej miery záujmu na udržaní status quo – inštitucionálneho systému – z pohľadu relatívne zvýhodnených a nezvýhodnených skupín), *moc* (ktorá je tým najvšeobecnejším vyjadrením vzťahu medzi politikou a sociálnou sférou a vždy musí reprezentovať „systém“) a ktorá je v zmysle sociológie štátu *inštitucionálne* definovaná pojmom *štát*, a samotná *ideológia* (ako nástroj moci a zároveň normatívno hodnotový rámec usporiadania) – je, v zmysle vzájomných funkcionálnych väzieb zrejmy až triviálny a dá sa povedať, temer všeobecne akceptovaný fakt. Z nášho hľadiska, hlavne vďaka sociálnemu kontextu ktorý nám umožňuje systematicky skúmať oblasť politiky. Ako konštatuje Šaradín: „**Ako vidíme, zvlášť dominantná (vládna) ideológia má tendenciu prechádzať celou spoločnosťou, ... Už samotný sociálny kontext je totiž prostriedkom pre ideologické uchopenie politiky.**“<sup>48</sup>

Napriek tomu, ak analyzujeme jej systémovú funkciu, do istej miery ju zdanlivo „abstrahujeme“ od tohto kontextu, keď nám namiesto kategórie určitých sociálnych záujmov vystupuje kategória „systém“ – ideológia stabilizuje určitý status quo, ktorý je vždy

---

<sup>46</sup> Mannheim, K. (1991): *Ideológia a utópia*. Bratislava: Archa, s. 190, In: Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. s. 42-43, zvýraznenie KK.

<sup>47</sup> Bližšie: Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 40.

<sup>48</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 43-44.

možné/nutné chápať vo väzbe k realizácií (alebo nerealizácií) určitých záujmov<sup>49</sup>, a práve v tomto zmysle je významný aj jej sociálny kontext. Preto sme sa v rovine týchto základných väzieb, zaoberali vzťahom medzi pojmami „systém“, (sociálne) „záujmy“- reprezentované vždy určitými skupinami, a samotnou „ideológiou“. Pre pochopenie systémovej funkcie ideológie vystačíme s takou úrovňou analytického uchopenia týchto vzťahov, ktorá nám umožňuje skonštatovať ich základné aspekty uvedené v predchádzajúcom texte. Narábame teda s pojmami ktoré vyjadrujú funkciu ideológie vo väzbe ku konkrétnemu sociálnemu usporiadaniu – systému. Tento systém zahŕňa – v štruktúrálnej rovine – základné *sociálne inštitúcie* (ekonomický a politický subsystém) a zároveň štruktúru sociálnych záujmov, teda vlastne *sociálnu štruktúru*. Tú možno diferencovať práve na základe toho, akú pozíciu (najmä z hľadiska zdrojov) zaujímajú jej prvky voči inštitucionálnemu systému alebo v rámci neho. Toto usporiadanie je z hľadiska jednotlivých sociálnych skupín teda možné považovať za výraz ich záujmov v rozdielnej miere. Ideologický systém (ako aj inštitucionálne prvky systému) teda možno skúmať ako výraz záujmu jednotlivých skupín. My však skúmame väzbu medzi inštitucionálnym systémom (v inštitucionálnom rámci ktorého existuje určitá diferencovaná sociálna štruktúra), resp. aparátom<sup>50</sup> a ideologickým systémom.



Politická ideológia teda je, zo štruktúrno-funkcionálneho alebo „systémového“ hľadiska, predovšetkým hodnotovo-normatívnym rámcom, ktorý plní funkciu stabilizácie konkrétneho systému sociálneho/inštitucionálneho usporiadania (pričom toto nie je možné odtrhnúť od jej sociálneho základu a kontextu). Říchová v tejto súvislosti spomína K. Deutscha, ktorý skúma aj problém *významu a funkcie ideológie v politike*. Podľa Deutscha ideológie „**sú v prvom rade tým, kto určuje význam vstupnej informácie pre konkrétny systém, či bude rozpoznaná ako systému zodpovedajúca, či naopak „odhalená“ ako systém porušujúca, a teda neprijateľná. Takúto selekciu má každý systém. Preto nemožno očakávať, že by vôbec mohol vzniknúť politický systém, ktorý by nemal žiadnu ideológiu a nepracoval**

---

<sup>49</sup> „Pre hlbšie pochopenie týchto vzťahov je potrebné sa zamerať na analýzu rôznych skupín záujmov v danom systéme. F. Novosád definoval šesť skupín záujmov podľa ich vzťahu k *plánovaciemu systému* v socialistickej spoločnosti. (Novosád, 1994, s. 107 –108) Obdobne však môžeme analyzovať takisto skupiny záujmov vo vzťahu ku „plánovaciemu systému“ v kapitalistickej spoločnosti, resp. ku kapitalistickému trhu, či ekonomickej štruktúre.“ (Krpala, 2006: 36) Podstatou tejto schémy je, že rozdielne skupiny záujmov na základe toho, do akej miery je ich realizácia v danom distribučnom rámci možná, zaujímajú ideologické postoje vo vzťahu ku status quo, pri akceptácii možností (z hľadiska udržania status quo) vyjadrenia týchto záujmov, teda z hľadiska miery ich permeability. „Vyššie uvedená schéma je teda vhodná hlavne na to, aby sme si uvedomili, že v každej spoločnosti existujú rozdielne *záujmy* reprezentované určitými skupinami, a teda ... aj ideológiami. Tieto skupiny však nemajú rovnaké možnosti ideologického vyjadrenia svojich záujmov.“ (Krpala, 2006: 46).

<sup>50</sup> Inštitúciu nie je – v praktickej rovine – možné oddeliť od organizácie.

by s hodnotovo selektívnymi vzorcami.“<sup>51</sup> Ako ďalej pokračuje<sup>52</sup>, „Strata rozpoznávacích kritérií by pre systém bola jednoznačne kritická a rovnala by sa prakticky jeho smrti zahľtením nepodstatnými informáciami“. Uvedené závery analýzy funkcie politickej ideológie v (politickom) systéme sú vlastne vyjadrením (zdanlivo banálneho) faktu, že každý systém, ktorý funguje konkrétnym spôsobom, musí etablovať konkrétny ideologický rámec, pričom tento môžeme definovať pozitívne (k stabilizácii čoho slúži) i negatívne (čo je predmetom jeho selekcie, teda vlastne potlačenie nesystémovej ideológie/ideológií). V tomto prípade z pohľadu komunikačnej teórie. Toto konštatovanie korešponduje s Parsonsovým prístupom, ktorý poukazuje na to, že ak má byť sociálny systém úspešne normatívne riadený (v zmysle zásad a princípov, ktoré sme uviedli na začiatku tejto kapitoly), tak riadiaci aktér musí ovládať komunikačný proces, ktorý je kybernetickým (riadiacim) procesom. „Jazyk nie je obyčajná akumulácia symbolov, ktoré boli používané v minulosti; je to *systém* symbolov, ktorých význam sa vzťahuje ku *kódu*. Lingvistický kód je *normatívna* štruktúra zodpovedajúca štruktúre tvorenej spoločenskými hodnotami a normami – ak berieme do úvahy jeho kultúrne ťažisko (na rozdiel od sociálneho), je to vlastne zvláštny prípad normy.“<sup>53</sup> Ako poukazuje ďalej (tamtiež), osobnosť hrá v rámci komunikačného sociálneho procesu rolu podmienenú tou skutočnosťou, aký je jej vzťah ku príjemcovi správy ako aj ku komunikačným zdrojom.

Pre zdokladovanie stabilizujúcej funkcie ideológie v rámci systému môžeme aplikovať tiež *teóriu koalícií*. V rovine teórie tvorby koalícií v rámci určitého politického zoskupenia, existuje vyjadriteľný vzťah medzi stabilitou (reprodukovateľnosťou) systému a ideologickou homogenitou, alebo proste ideologickou vzdialenosťou medzi krajnými pólmi systému. Ako uvádza Šaradín: „Významnú rolu pri presadzovaní programu (teda fakticky určitej predstavy o fungovaní systému - K.K.) hrá rad okolností. Patrí k nim jednak charakter stranického systému, ... jednak tzv. ideologická vzdialenosť, keď suverénne subjekty, programovo ukotvené, hľadajú pri zostavovaní koalícií partnerov, ktorí im umožňujú vytvoriť optimálne prostredie pre uplatnenie čo najviac položiek volebného programu. Tzn., **čím je ideologická vzdialenosť menšia, tým väčší je programový prienik strán, a tým existuje aj väčšia nádej na úspešný vznik a následné udržanie koalície.**“<sup>54</sup> Alebo inak povedané, stabilitu politického (spoločenského) systému. Znamená to, že ideologicky „homogénnejšie“ systémy

---

<sup>51</sup> Říchová, B. (2000): *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, s. 92.

<sup>52</sup> Tamtiež.

<sup>53</sup> Parsons, T.: (1971): *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda, s. 45, kurzíva v origináli.

<sup>54</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 64, zvýraznenie KK.

majú z tohto hľadiska väčšiu šancu na „bezporuchovú“ prevádzku, čo je z funkcionálneho hľadiska možno považovať za dostatočný argument pre zdôvodnenie Marcuseho záverov.

Hoci systémovú funkciu ideológie je možné dokázať či príkladovať z hľadiska komunikačnej teórie, alebo (v menej deterministickom, ale zato pragmatickejšom ohľade) z hľadiska teórie politických koalícií, tieto príklady iba odkazujú k spoločnému (štruktúrno-funkcionálnemu, alebo systémovému) východisku. Podľa toho je jednoducho nemysliteľné aby došlo k etablovaniu nesystémového ideologického rámca, alebo neetablovaniu toho systémového. Šaradín v súvislosti s touto funkciou ideológie zdôrazňuje výrok Ch. Lorda, podľa ktorého **„Účinnosť ideológie je však absolútne zjavná. Christopher Lord tvrdí, že „zásady, na ktorých stoja politické ideológie, sú zároveň organizačnými zásadami spoločnosti.“<sup>55</sup>**



Fenomén, ktorý môžeme nazvať systémovou funkciou ideológie, je teda vyjadrený vo vzťahu medzi konkrétnym sociálnym usporiadaním, a ideologickým systémom alebo „škálou“, ktorá je prijateľná z hľadiska jeho udržania. Ideologická rétorika zvädza k interpretácií politických aj ideologických vzťahov v ideologických (t.j. hodnotiacich) pojmoch. Pri uvedomení si tejto skutočnosti by sme si mali dať pozor na sami osebe ideologické zjednodušenia operujúce pojmami ako „demokracia“, či „demokratická“ („nedemokratická“) ideológia (strana, atď.), nakoľko tieto pojmy často slúžia práve na ideologické zdôvodnenie eliminovania určitých politických koncepcií a na nich etablovaných subjektov. Ak napríklad v podmienkach vyhrotenej ideologickej konfrontácie (napríklad v 50. rokoch) dochádzalo k veľmi tvrdému eliminovaniu určitých názorov (a to preukázateľne na oboch stranách železnej opony), nebolo to zapríčinené tým, že by na ľavicových (v USA), či pravicových (vo východnom bloku) názoroch, (alebo proste názoroch „nesystémových“) bolo samo osebe niečo nedemokratické (ako to bolo v rovine oficiálnej rétoriky interpretované), ale predovšetkým preto, lebo tieto názory predstavovali riziko z hľadiska stability alebo dokonca udržania daného systému. Historicky teda možno kategóriu, ktorú sme nazvali systémová funkcia ideológie, dobre ilustrovať.

---

<sup>55</sup> Lord, Ch. (1999): *Politika*. Karolinum: Praha, s. 151, In: Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. s. 65, zvýraznenie KK.

### 1.2.1 Kritika systémovej funkcie ideológie

Napriek tomu, že väzba medzi ideológiou a systémom sa zdá byť viac- menej zrejماً, a ako sme naznačili už v úvode práce, viac menej všeobecne akceptovaná, je niekoľko koncepcií, ktoré sa snažia, alebo potenciálne majú ambície, či už samotný fakt systémovej funkcie, alebo niektoré jeho aspekty a dôsledky, spochybnit'. Treba dodať, že tento nárok majú spravidla len pokiaľ ide o ten určitý typ systému, ktorý vykresľujú pozitívne.

Pre prehľad i pochopenie motivácie kritiky, alebo potenciálnej kritiky koncepcie, či prístupu, ktorý sme nazvali systémová funkcia ideológie, je vhodné si ujasniť jej základné závery:

1. Základom úspešného riadenia spoločnosti zo strany (politicky) dominantných skupín (aj v čase, keď majú legitimitu) a funkčnosti spoločenského systému, je etablovanie z hľadiska systému žiaduceho ideologického rámca. Každý systém predpokladá konkrétny ideologický rámec. A to zároveň znamená vylúčenie tých, ktoré možno považovať za nesystémové.

Od tohto sa však odvíja druhá („negatívna“) časť záveru:

2. Týmto sa však utvára určitý charakter (ideologického) systému, ktorý formuje („kanalizuje“) ďalšie možnosti politického výberu. Keďže ideologický rámec musí byť inštitucionalizovaný – vytvárajú sa tým obmedzenia pre vstup ideologicky (funkcionálne) nesúrodých prvkov do systému.

Systémová funkcia ideológie teda zároveň znamená aj obmedzenie a relativizáciu takých populárnych deklaratívnych pojmov ako „pluralizmus“, „demokracia“, „možnosť výberu“. Systémová funkcia je spojená (povedané slovníkom Parsonsa) s istou mierou, v tomto prípade ideologického, násilia. To nemožno, v zmysle funkcionálno–štruktúrnych väzieb, oddeliť od problematiky politického (inštitucionálneho- v organizačnom zmysle) systému. Toto sa odporcovia (predovšetkým tej druhej časti konštatovania) snažia vyvrátiť často hlavne popretím tej prvej. Teda poukázaním na to, že existujú akési „široké“ či „všezahrňujúce“ ideologické (resp. politické) systémy. Preto sa zameriame na ich analýzu.

Relevantné teoretické koncepcie, ktoré uvedenú systémovú funkciu ideológie či presnejšie jej dôsledky spochybňujú alebo môžu sa pokúšať spochybňovať, možno v zásade rozdeliť do dvoch argumentačných smerov:

a) **Existencia „demokratického prostredia“**, v ktorom sa prejaví rôznosť ideológií, teda argument, že existujú systémy, ktoré umožňujú slobodný výber rôznych ideologických systémov. Tento argument je možné považovať za zdanlivo silnejší argument, pretože sa nepriamo alebo priamo snaží vyvrátiť tie fakty, ktoré sme zahrnuli do pojmu „systémová funkcia ideológie“. Konštatuje, že na niektoré systémy sa proste tieto závery nevzťahujú, či presnejšie, naše závery sú v rozpore s týmto prístupom vysvetľovania politických javov a vzťahov.

B) Argumenty ktoré sa opierajú o pojmy ako „**tretia cesta**“ a „**neideologická politika**“. Tieto sa snažia dokázať, že existuje akési „ideologické optimum“, usporiadanie systému, v ktorom sa dominancia nejakého ideologického systému neprejaví preto, pretože svojou praxou „tradičné“ ideologické spory prekonal. Predpokladajú teda existenciu „širokých“ ideologických systémov.

### **A. Existencia demokratického prostredia**

Táto koncepcia, resp. koncepcie opierajúce sa o toto východisko, predpokladá, povedané v tej najvšeobecnejšej rovine, že existencia inštitucionálneho pluralizmu vedie ku vzniku pluralizmu – ideologického.

Reálna demokratickosť- pluralitosť- politického prostredia vedie k tomu, že ľudia si prostredníctvom volieb – bez ohľadu na iné faktory – môžu vybrať rôzne ideologické alternatívy, a teda že takýto systém logicky predpokladá (umožňuje) existenciu viacerých paralelných ideologických prúdov. Ako píše Šaradín: „Základným predpokladom pre skúmanie pojmu ideológia musí byť demokratické prostredie, iba **v ňom sa uplatňuje rôznosť** jeho koncepcií.“<sup>56</sup> Teoretickým východiskom tejto koncepcie je, ako sme uviedli, predpoklad plurality inštitúcií (spravidla politických strán), inštitucionálny pluralizmus.

Základnou a najvšeobecnejšou chybou (hoci teoreticky možno nie až tak veľmi významnou) tejto koncepcie sa zdá to, že jej základný postulát – existencia viacerých ideologických koncepcií – vôbec nevyvracia tak pojem systémovej funkcie ideológie, ani jeho (napríklad negatívne) následky. A to hlavne preto, pretože samotný pojem „viaceré prúdy“ odtrhnutý od obsahu a rozsahu platnosti tohto pojmu (*definície*) má rovnakú platnosť ako pojem „jeden prúd“, a teda vzťah ideológia – systém (aj so všetkými jeho negatívnymi

---

<sup>56</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 9, zvýraznenie KK.



následkami) vyvrátiť či spochybniť nemôže. Tento nedostatok je relatívne viac metodologický ako teoretický. To nás odkazuje k jadrú teoretických rozporov. Teoreticky významnejším problémom tejto koncepcie sa zdá definovanie vzťahu medzi inštitucionálnym a ideologickým pluralizmom.

**Základný argument tejto koncepcie**, v teoretickej rovine síce nevyvracia fakt existencie obmedzeného ideologického pluralizmu (či ideologickej homogenity), ale, v rovine politických argumentov, stavia ho do – na prvý pohľad – iného svetla: Poukazuje na to, že sú systémy, ktoré tento inštitucionálny pluralizmus **majú** a sú systémy, ktoré ho **nemajú**. Uvedený argument však obsahuje podobnú metodologickú chybu, ako tvrdenie o ideologicky „širokých“ systémoch, a tým je (dogmatický prístup). V skutočnosti totiž všetky systémy (alebo ich drvivá väčšina) reprezentujú nejaký inštitucionálny pluralizmus. Ktorého reálny obsah- a teda aj rozsah- je, ale, definovaný práve ideologicky.

Ak by sme boli dôslední pri aplikácii tohto „inštitucionálneho“ prístupu, museli by sme napríklad systémy z 50. rokov v USA a ČSR, zhodnotiť tak, že ČS systém (v ktorom pôsobilo 5 resp. 6 vtedy de iure nezávislých politických strán) predstavoval výraznejší (ideologický?) pluralizmus ako v USA (2 politické strany). Aj keď by sa dalo poukázať na problematickosť porovnania vzhľadom k celému radu faktorov, v rovine inštitucionálneho pluralizmu definovaného spôsobom: „počet strán“, je možné ako pluralitnejší označiť systém v ČSR. Možno sa nedá povedať, že systém v ČSR bol ideologicky homogénnejší ako v tej dobe systém v USA, ale určite nie ani to, že by išlo o systém (podstatne) ideologicky pluralitnejší, či „širší“. Podobným spôsobom by sme mohli analyzovať masmédiá, spoločenské organizácie, či iné inštitúcie – inštitucionálnu zložku politického systému. Takisto rôzne úrovne (definičné kritériá) v rámci inštitucionálneho systému. Naša otázka musí smerovať k tomu – čo je obsahom (daného) inštitucionálneho pluralizmu?

Aj na príklade uvedenej úvahy je teda zrejmé, že prinajmenšom dva rozhodujúce faktory formujú kategóriu „pluralizmus“, či „otvorenosť“, systému. Sú nimi: *inštitucionálny* (ktorý by sme mohli nazvať aj formálnym) a obsahový, alebo proste *ideologický* pluralizmus, ktorý je, ako sme naznačili v predchádzajúcom texte, problematickou kategóriou. (Problematickosť tejto kategórie *na tomto mieste* ponecháme bokom.) Ak by sme mali určiť primárnosť jedného z týchto faktorov, určite by to bol pluralizmus ideologický, a nie inštitucionálny, pretože zjavne, tento formuje obsah inštitucionálneho „pluralizmu“ a nie naopak.

Ako príklad koncepcie, na základe (kritiky) ktorej je možné veľmi dobre poukázať na istú „nekompletnosť“ tohto teoretického prístupu (ktorý je však zároveň možné považovať za prístup politický a ideologický) nám môže poslúžiť Šaradínova typológia (ideologicko-„inštitucionálnych“) systémov: Ako uvádza tento autor „V neposlednom rade hrá ideológia dôležitú rolu v utváraní straníckych sústav. V tomto smere rozlišujeme tri základné systémy politických strán: **vládu jednej strany, dvoch strán a viac straníckej sústavy. Zatiaľ čo v prvom prípade tú ktorú krajinu ovláda strana zastrešená uzatvorenou ideológiou ... ostatné dve uchovávajú konkurenčné prostredie, kde dominujú otvorené ideológie.**“<sup>57</sup>

Toto delenie je príkladom určitého zjavne deformačného zjednodušenia, ktoré vychádza viac z politickej ako politologickej rétoriky. Pritom v tomto zmysle je použiteľné v hocakom (ideologickom) pomere. Ide hlavne o nasledovné fakty:

a) Takmer nikde dnes neexistuje systém, ktorý by pozostával len z jednej strany, resp. taký, ktorý by nedeclaroval inštitucionálny pluralizmus<sup>58</sup>, snád' s výnimkou diktatúr tretieho sveta (tu nastupuje i problém definície pojmov ako „pluralizmus“ a následne „strana“, „nezávislá strana“ atď.).

b) Reálnosť „pluralizmu“ je v skutočnosti definovaná ideologicky – preukázateľne, existovali či existujú systémy, pomerne vysoko ideologicky homogénne, ktoré deklarujú „inštitucionálny pluralizmus“, ktorý by pravdepodobne ani autori týchto názorov nespochybňovali. (Takým príkladom sú i USA, kde obe strany možno z ideologického hľadiska definovať ako predstaviteľky *jedného* ideologického smeru.<sup>59</sup>

c) Takéto rozdelenie, na základe miery ideologickej homogenity (aj ak by táto čisto hypoteticky „kopírovala“ deklarovaný inštitucionálny pluralizmus) v zásade nič nemení na väzbe medzi systémom a ideológiou, na systémovej funkcii ideológie.

**Ideologický a inštitucionálny pluralizmus sú** teda relatívne, a **vzájomne komplementárne pojmy**. Rovnako, ako ideologický pluralizmus a homogenita. Ak však máme v tomto vzťahu určiť závislú a nezávislú premennú, primárnu úlohu hrá určite pluralizmus ideologický. Ten

---

<sup>57</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 66, zvýraznenie KK.

<sup>58</sup> Ideologický konflikt je potom z veľkej časti o dokazovaní „autenticnosti“ vlastného inštitucionálneho pluralizmu (demokratizmu) a „neautenticnosti“ toho konkurenčného. Porovnaj napríklad: Formánek, M.: *Socialistický pluralismus a československá zkušenost*. In.: Filozofický časopis. Praha: 1981, č. IV., resp. Runciman, D.: *Pluralism and the personality of the state*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press, 1997.

<sup>59</sup> Ako poukazujú títo autori, v USA: a) obe strany pôsobia na jednej ideologickej platforme, b) ideológia má mimoriadne vysokú spoločenskú úlohu (porovnateľnú jedine so ZSSR, ako uvádza Lippset). Vid' napr.: Lipset, S.M.: *Dvousečná zbraň*. Praha: Prostor, 2003. s. 18, Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1994. s. 12, Mills, Ch.W.: *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1966. s. 387-389.

určuje *reálny* obsah a zároveň predstavuje definičné kritérium miery či obsahu pluralizmu (inštitucionálneho) – sotva naopak.

Šaradín v súvislosti s touto polemikou uvádza aj opačný názor – vo vzťahu k tomu teoretickému základu, ktorý poukazuje aj na negatívne (kanalizačné) dôsledky fenoménu, ktorý sme nazvali systémová funkcia ideológie. Ako uvádza: „Peter L. Berger chápe kapitalizmus ako široký kultúrny, sociálny a ekonomický systém (môžeme dodať hodnotový), ktorý sa vyznačuje slobodou a obrovskou produktívnou silou.“<sup>60</sup> Bergerove hodnotenie je však iba pozitívne hodnotenie – v tomto prípade – kapitalizmu, ktoré v zásade úplne nič nemeňte na uvedených vzťahoch, ani nevyvracia, v tomto prípade kapitalizmus, ako (konkrétny) systém. Podobne ako sa do systémového rámca socializmu nezmestia hodnoty kapitalizmu, sa do systémového rámca kapitalizmu nezmestia hodnoty socializmu či iných systémov (pri akceptácií, samozrejme, faktu že neexistujú „čisté“, ideálne typy systémov). Tak ako v socializme nie je miesto pre súkromné vlastníctvo, nie je v kapitalizme miesto pre kolektívne vlastníctvo, alebo pozemkovú šľachtu. Existencia jedného systému teda vylučuje existenciu druhého systému, pretože sú medzi nimi antagonizmy. Určitý systém môže byť hodnotený nejakým subjektom pozitívne, ale keďže je to systém konkrétny, na jeho udržanie je nevyhnutné etablovanie konkrétne vymedzeného ideologického rámca. Túto logiku uvedený – „inštitucionálny“ – argumentačný smer nevyvracia.

## **B. Existencia ideologicky „širokých“ systémov**

Tento argument je vlastne rozvinutím predchádzajúceho, no bez prijatia zjavne ideologickej rétoriky, ktorú je možné už na prvý pohľad včítať vyššie spomenutému „inštitucionálnemu“ prístupu. Túto rétoriku je totiž možné použiť v hocakom ideologickom pomere – čím stráca ako analytický aparát svoj význam: nie je náležité, aby sme úplne akceptovali určité stanovisko jednej zo strán politického/ideologického konfliktu, a druhej nie, ak sú ich obsahy rovnaké. Podstatou argumentu ideologicky „širokých“ systémov je tvrdenie, že ideologické spory (prípadne „tradičné“ ideologické spory) v určitých systémoch stratili svoj zmysel, pretože tieto systémy sú založené na širokom konsenze.

Základnou a najvšeobecnejšou chybou argumentu sa už na prvý pohľad javí predstava, že „široké“ ideologické, resp. spoločenské systémy je možné považovať za bezalternatívne

---

<sup>60</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 12.

ideologické resp. spoločenské systémy. Takisto existencia konsenzu (teda absencia ideologickej opozície), či jeho vysoká legitimita, nám ešte nič nevyvedá o tom, že systém je jediným možným variantom spoločenského vývoja, a teda že nie je v rozpore s inými variantmi spoločenského vývoja. No a konečne, nie je dost' dobre jasné, prečo by sme mali pokladať niektorý systém za „široký“- v ideologickom zmysle slova. Nakoniec, de facto všetky systémy sa v ideologickej rovine označujú (v porovnaní s ostatnými systémami) za takéto „široké“, rovnako ako sa označujú za „demokratické“, „slobodné“, a podobne...

Za vari najznámejšiu a najvplyvnejšiu je v tomto smere možné považovať koncepciu Daniela Bella. Bellova argumentácia je založená na idei, že môže vyvrátiť (Marxov, ale aj Weberov či Durkheimov) predpoklad o dôležitosti triednej štruktúry spoločnosti. Ako uvádza<sup>61</sup>, základný teoretický predpoklad, že sociálna štruktúra je principiálne triednou štruktúrou sa nepotvrdil, čoho dôkazom je podľa neho znižujúca sa solidarita medzi pracujúcou triedou v rôznych krajinách, i nárast sociálnych rozporov ktoré majú „netriedny“ charakter. Bell vytvára (ako poukazujú i iní autori), akýsi svoj vlastný sociologický model/sociologickú teóriu, ktorá by z pohľadu dnešnej sociológie nebola prijatá. Ako uvádza (tamtiež), z tohto dôvodu Marxizmus (resp. „klasický triedny“ prístup) napríklad nie je schopný vysvetliť napríklad značné rozpory medzi Čínou a Vietnamom, či ZSSR a Čínou.

1. Uvedenej koncepcií možno vyčítať, že Bell sa teoreticky „pokĺzol“ hlavne na predpoklade „dôležitosti“ triednej štruktúry. Marx, Weber ani Durkheim (resp. teoretické východiská, ktoré títo teoretici vypracovali a ktoré sa dodnes- v prevažnej miere- v sociálnych vedách používajú) netvrdili, že existencia triednej štruktúry musí byť subjektívne dôležitá. (Vid'. známa Marxova téza o triede „o sebe“ a „pre seba“.) Tvrdia, že ľudia sa v spoločnosti(ach) objektívne delia hlavne na základe rozdelenia majetku (moci), resp. na základe rozdelenia spoločenských zdrojov. Niektoré skupiny na nich participujú menej a iné viac, čo sa logicky vzťahuje na ich objektívny záujem na fungovaní sociálneho systému. To, že triedne rozpory nevystupujú do popredia nie je znakom neexistencie tried, je to predpokladom relatívne stabilného fungovania (a reprodukcie) sociálneho systému. Samotný Bell poukazuje na zníženú spolupatričnosť pracujúcej triedy. Avšak na to, aby mohla byť znížená jej spolupatričnosť, pochopiteľne, musí táto trieda najprv existovať.

---

<sup>61</sup> Bell, D. (1991): *The End of Ideology- Revisited*. In: *Ideals and Ideologies: a reader*. New York: HarperCollins Publishers Inc., s.429.

2. Práve poukazom na rozpory medzi modelmi (i politickými vzťahmi) medzi socialistickými štátmi by pravdepodobne – z pohľadu Marxizmu – potvrdil ich teoretické východiská: teda hlavne tézu o „oslobodení pracujúcej triedy“ (čo je možné pokladať za faktor ktorý je v rozpore s hierarchickým systémom usporiadania medzinárodných vzťahov), čomu by mohol zodpovedať aj predpoklad rôznych ideologických a politických modelov socializmu. Veď Bell vlastne prinajmenšom nepriamo vyzdvihuje potrebu medzinárodnej ideologickej zhody či homogenity (napríklad medzi modelmi socializmu v rôznych krajinách). Nie je jasné, prečo by takáto podmienka mala byť predpokladom pre analytické uchopenie ideológie ako nástroja na udržanie sociopolitickej mocenskej konfigurácie v *konkrétnej* spoločnosti.

Obe uvedené Bellove tézy sú teda len sotva použiteľné na vyvrátenie predpokladu existencie ideológie, tým menej jej systémovej funkcie. Skôr naopak, sú konzistentne zasadiateľné do tohto teoretického rámca. Aj jedna, aj druhá skutočnosť (nízke triedne uvedomenie i rozpory medzi jednotlivými- napr. socialistickými- systémami) sú pomerne realisticky vysvetliteľné v kategóriách ideologickej konfrontácie a ideologickej dominancie (alebo homogenity), nevyhnutnej pre stabilitu systému. Všetky tieto teoretické (prípadne i empirické) závery<sup>62</sup> vychádzajú zo v podstate základnej sociologickej paradigmy súčasnosti, a tou je existencia sociálnej diferenciácie spoločnosti, ako sme uviedli v úvode tejto časti práce. Samotný fakt sociálnej diferenciácie spoločnosti však Bell vo svojom pokuse o vytvorenie vlastnej „veľkej teórie“ nespochybnil, ani neuviedol relevantné argumenty pre jeho spochybnenie, na čo, okrem iných, veľmi realisticky reaguje Heywood (viď. nižšie).

Týmto nedostatkom je do značnej miery postihnutý aj ďalší záver Bellovej analýzy politickej ideológie. V rámci svojho vymedzenia pojmu ideológia definoval dva „ideologické modely“ či programy.<sup>63</sup> Tieto kategórie zároveň vystupujú ako *definičné kritériá* pojmu ideológia, čo mu slúži ako argument pre tvrdenie, že pojem ideológia by sa nemal vzťahovať na *západné spoločnosti* (pozri nižšie Heywood). Ide o nasledovné modely:

1. model- mobilizačný, ktorý by sa dal nazvať „vôľou k viere“, vášnivý a násilný. Je to viera v ideológiu, prekračujúca rámec logiky.

---

<sup>62</sup> Napr. Dahlov výskum elít, ktorý proste dokazuje existenciu mocenskej elity v USA a veľmi priamočiaro- ak nechceme povedať že rovno „marxisticky“- ju dáva do súvislosti s existenciou sociálnej a konkrétne majetkovej diferenciácie spoločnosti.

<sup>63</sup> Bell používa pojem „*mode*“, ktorý je možné preložiť ako: *program, štýl, ponuka, spôsob, druh*, a podobne.

2. model- „ideológia pri moci“. Ritualizovaný komunikačný kód, ktorý (práve touto ritualizovanou komunikáciou) udržuje konformitu spoločnosti.<sup>64</sup>

Z teoretického hľadiska možno vyzdvihnúť, že Bell ako dva ideologické „modely“ vykreslil skôr dva aspekty v podstate *každej* ideológie. Prvým je samotná formálna štruktúra ideológie- sústava hodnôt, ktorým by mali ľudia veriť. Čo je vlastne základným, alebo primárnym atribútom pojmu politická ideológia. Druhým je ideologická (politická) technológia, jej funkcionálna štruktúra, teda použijúc Bellov pojem, vlastne samotná „ideológia pri moci“. Vyjadrené v kategóriách v predchádzajúcom texte spomínanej komunikačnej teórie: komunikačný kód ako kybernetický (normatívny) riadiaci mechanizmus.

Zdá sa však, že na základe týchto dvoch existujúcich ideologických modelov je hlavne ťažké a priori vyvrátiť existenciu politickej ideológie a jej funkciu, resp. akékoľvek funkcie – v akomkoľvek reálnom systéme. Prvým dôvodom je, že ide o dva atribúty *každej* politickej ideológie ako normatívno–hodnotového rámca vzťahujúceho sa na určitý status quo. Druhým je potom ten fakt, že nie je jasné, prečo by mala takáto typológia ideologických modelov sama osebe vyvracať existenciu, či systémovú funkciu ideológie. Bell v snahe „udržať“ svoj záver zo 60. rokov tak nakoniec prestúpil na pozície nami prvej spomínanej teoretickej koncepcie (existencia demokratického prostredia). V smere potvrdenia tohto predpokladu však, zdá sa, nepriinesol už žiadne nové argumenty: Poukazuje na nedemokratické prvky vtedy konkurenčných (v r. 1988) politicko–ideologických systémov, čím však nespochybňuje prípadnú kritiku nedemokratických prvkov akýchkoľvek iných, ani nespochybňuje systémové väzby ktoré vypovedajú o pozícií ideologického systému v systéme sociálnych vzťahov a procesov. Ak samotný Bell na jednej strane definuje ideológiu ako súbor ideí, ktorý smeruje k udržaniu *sociopolitickej mocenskej konfigurácie v spoločnosti*; tak na strane druhej, zdá sa, nespochybnil ani fakt konkrétnej sociopolitickej konfigurácie spoločnosti (teda povedané Parsonovým slovníkom – vzájomne funkčne podmieneného politicko-ekonomického usporiadania) *v akejkoľvek spoločnosti*, ako ani potrebu hodnotovo–normatívnej, ideologickej stabilizácie status quo. Ako ukážeme ďalej, túto logiku sám vo svojej ďalšej práci prijal.

Uvedený Bellov argument „širokého“ systému vyvracia aj Andrew Heywood, keď poukazuje na fakt, že cieľ ktorý prijali všetky (relevantné) politické sily v západných štátoch

---

<sup>64</sup> Bell, D. (1991): *The End of Ideology - Revisited*. In: *Ideals and Ideologies: a reader*. New York: HarperCollins Publishers Inc., 1991. s.429 – 430.

po II. sv. vojne je ideologický, a teda, logicky, že prijali **jeden ideologický program**. Robí tak v reakcii na Daniella Bella, ktorý poukazuje „... na západné krajiny, kde „dnes existuje zhoda medzi intelektuálmi v základných politických východiskách: akceptujú tzv. štát blahobytu, túžia po decentralizácii moci, systému zmiešanej ekonomiky a politickom pluralizme. V tomto zmysle skončil ideologický vek.“<sup>65</sup> Ako uvádza Heywood „Na Bella učinila veľký dojem skutočnosť, že po 2. svetovej vojne bola pre politiku na Západe charakteristická široká zhoda veľkých politických strán a **absencia ideologických diskusií a rozdielov**. ...

Proces na ktorý poukázal Bell, však neznamenal ani tak „koniec ideológie“, ako skôr vznik širokého ideologického konsenzu medzi silnými stranami, a teda aj zastavenie ideologických sporov. Bezprostredne po 2. svetovej vojne akceptovali predstavitelia troch západných ideológií (liberalizmu, socializmu a konzervativizmu) **spoločný cieľ v podobe „riadeného kapitalizmu“**. Tento cieľ bol však sám o sebe ideologický;<sup>66</sup> A to hlavne tým, ako ďalej uvádza (tamtiež), že, ako bolo viac krát spomínané aj v tomto texte, odrážal vieru a potrebnú konformitu s určitými konkrétnymi aspektmi tohto konkrétneho usporiadania.<sup>67</sup> Tento výrok si zasluhuje analýzu.

Základné dva fakty vyplývajúce z uvedeného konštatovania možno definovať nasledovne:

- i) Heywood poukazuje na skutočnosť, ktorou je absencia ideologických diskusií, teda ideologická zhoda, a teda príslušnosť k **jednému ideologickému programu**, - a to tak na Východe ako aj Západe (v povojnovom období), bez ohľadu na pejoratívne označenie tejto skutočnosti, pokiaľ sa používalo na ideologického nepriateľa (ako aj ostatné okolnosti).
- ii) Logický rozpor ktorého sa Heywood dopúšťa pri zachovaní formálnej rétoriky, poukazuje na problematiku väzby medzi „totálnou“ a „čiastkovou“ ideológiou (alebo programom strany pôsobiacej v rámci systému, ktorý za okolností o akých píše Heywood, môžeme chápať len ako ideologickú variáciu): Hovorí síce o predstaviteľoch troch ideologických prúdov, ale zároveň poukazuje na to, že majú *spoločný ideologický cieľ*. Takýto výrok je zjavne rozporný, pretože príslušnosť k nejakej ideológii je logicky definovaná na základe toho, či subjekt

---

<sup>65</sup> Bell: *The End of Ideology*. s. 402, Citované podľa: Šaradín, P. (2001): *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 68.

<sup>66</sup> Heywood, A. (1994): *Politické ideologie*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, s. 278-279, zvýraznenie KK.

<sup>67</sup> „Tento cieľ bol však o sebe ideologický; odrážal napríklad pretrvávajúcu vieru v trhovú ekonomiku, v súkromné vlastníctvo a v hmotné stimuly spolu s presvedčením o nutnosti sociálnej starostlivosti a zasahovaní štátu do ekonomiky. Ideológia „starostlivého kapitalizmu“ alebo „sociálnej demokracie“ vlastne zvíťazila nad ostatnými ideológiami. (Heywood, 1994: 279).

zdieľa jej ideologické ciele. Ak majú subjekty „spoločný ideologický cieľ“, tak nemôžeme povedať, že majú rozdielnu ideologickú príslušnosť.

Oba z uvedených záverov nás okrem iného priamo odvolávajú k problému, ktorý sme analyzovali a definovali vyššie: vzťah medzi inštitucionálnym a ideologickým pluralizmom. Ako ďalší nedostatok Bellovej koncepcie zdôrazňujúcej „zhodu medzi intelektuálmi v základných politických východiskách: akceptáciu tzv. štátu blahobytu, túžbu po decentralizácií moci, systéme zmiešanej ekonomiky a politickom pluralizme“, sa javí samotná ideologickosť všetkých týchto pojmov. Ich problematickosť spočíva v tom, že nemajú veľa spoločné s objektívnou charakteristikou systému: napríklad „decentralizácia moci“ je v oficiálnej rovine programom tak socializmu (komunizmu), ako aj liberalizmu (liberálneho-konzervativizmu), atď. Sú to teda v podstate všeobecne obľúbené ideologické kliše (podobne ako pojem *demokracia* či *sloboda*). Všeobecne obľúbené ideologické kliše však nemôžu slúžiť ako charakteristika systému. K tomu môže poslúžiť len to ak definujeme spôsob, akým sa s nimi (v rámci neho) ideologicky narába – aký je ich (záujmový/politický) obsah.

Z hľadiska verifikácie Bellovho východiska zo 60. rokov o konci ideológie v západných krajinách je vhodné poukázať aj na to, že Bell vo svojej ďalšej práci (*Kultúrne rozpory kapitalizmu*) aplikuje logiku systémovej funkcie ideológie na vysvetlenie spoločenských a politických javov. Ako konštatuje Bell: **„Pevnú oporu môže spoločenskému systému poskytnúť jedine to, že spoločnosť prijme určité morálne ospravedlnenie authority. Staršie legitimizácie buržoáznej spoločnosti sa odvolávali na ochranu súkromného majetku, ktorý bol sám ospravedlňovaný myšlienkou- rozvedenou Lockom- že človek vkladá do svojho majetku výsledky svojej práce. „Nový kapitalizmus“ podobné morálne zakotvenie strácal a v dobách kríz sa buď uchýľoval k tradičným hodnotovým výkladom, ktoré však stále menej zodpovedali spoločenskej realite, alebo sa stával ideologicky celkom neplodným.“**<sup>68</sup> Ako ďalej pokračuje: **„Americký kapitalizmus, ako som sa pokúsil ukázať, stratil svoju tradičnú legitimitu, spočívajúcu v praktikovaní morálneho systému odmiern zakotveného v protestantskom poňatí posvätnosti práce.“**<sup>69</sup> Kým druhé z uvedených Bellových konštatovaní konštatuje hodnotovo- normatívnu stabilizáciu konkrétneho systému (ktorú, ako poukazuje autor, americký kapitalizmus stratil), čo predpokladá existenciu ideologického systému; prvé konštatovanie priamo aplikuje túto

---

<sup>68</sup> Bell: *Kulturní rozpory kapitalismu*, s. 94, zvýraznenie KK.

<sup>69</sup> Tamtiež, s. 100.



logiku a existenciu ideologického systému na vysvetlenie fungovania (resp. v tomto prípade krízy) konkrétneho systému.



Šaradín ako jeden z dôkazov poukazujúcich na „neideologickosť“ politiky v niektorých systémoch uvádza aj existenciu tzv. „**catch-all parties**“<sup>70</sup>, ktoré sa snažia upútať voličov zo všetkých záujmových skupín a sociálnych tried, skr. príslušníkov všetkých záujmov. Keďže najvšeobecnejšou sociálnou funkciou ideológie je vyjadrenie určitých sociálnych záujmov (záujmov určitej skupiny), ak nedochádza k procesu (ideologického) vyjadrenia týchto záujmov, môžeme hovoriť o neideologickej politike. Problémom tohto argumentu je fakt, že existencia strán (či stranického systému) ktorý sa nediferencuje na základe rozdielnych záujmov rôznych skupín v danej spoločnosti, skôr potvrdzuje (a to pravdepodobne pomerne vysokú) ideologickú homogenitu systému. Nemôže totiž spochybnit' ani sociálnu diferenciáciu a diferenciáciu záujmov v spoločnosti, ani fakt konkrétneho modelu usporiadania vzťahov. „Catch- all- parties“ možno teda chápať len ako výraz spomínaného jednotného ideologického cieľa, transportovaný do charakteru politického systému. Ak by sme, znova, boli v tejto logike uvažovania dôslední, tak napríklad KSČ v čase jej vládnuceho postavenia (alebo presnejšie strany tohto systému v čase keď sa tváril ako „neobmedzene“ pluralitný) vlastne nebola „totalitná“, ako by povedal kritik tohto systému, ale „catch-all party“, čo je pojem, ktorý by mohol použiť jeho apologét. Respektíve by sme si mohli vybrať v akom ideologickom pomere budeme používať pojem negatívny a pozitívny.



Odkazmi na prípadné následky skutočne dôsledného uplatňovania základných postulátov týchto dvoch koncepcií sme sa snažili poukázať na jeden podstatný záver: Tieto koncepty sú nielen v zjavnom rozpore s realitou (obsahujú rad teoretických a metodologických rozporov) čo sa týka charakteristiky fenoménu ideológie, ale vzhľadom k svojmu charakteru môžu byť (a teda sú) používané ako ideologické. Sú v podstate súčasťou ideového aparátu, ktorý tvorí – prinajmenšom v odbornej rovine – funkcionálnu kostru každej ideológie (nie sú vlastné jednej konkrétnej ideológii), pričom sú použiteľné (a v histórii v rôznej podobe aj boli používané) v hocakom ideologickom pomere. Nemôžu tým pádom poslúžiť ako analytický nástroj pre vedecké uchopenie ideologickej problematiky, no môžu byť predmetom jej výskumu.

**Endizmus – koncepcia „konca dejín“.**

---

<sup>70</sup> Pozri: Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 60.

Tretím teoretickým konceptom ktoré by sme ešte mohli uviesť, je koncepcia „konca dejín“, ktorá je do istej miery rozvinutím poslednej spomínanej. Túto koncepciu však nie je možné považovať za *relevantnú* teoretickú koncepciu. „Vyhlásenie „neideologickej“ politiky súvisí s vyhlasovaním..., „konca epochy“. Dôkazom toho je rada teórií, ktorých autori sa regrutujú takpovediac zo všetkých spoločenskovedných odborov. Ak zostaneme u posledných dvoch storočí, tak nemôžeme opomenúť: filozofa Hegela, sociologizujúceho ekonóma Marxa a jeho priateľa Engelsa, sociológov Bella alebo Baudrillarda (ten pre istotu prehlásil, že sme už mimo akéhokoľvek konca), historika Arona, politológa Fukuyamu a radu ďalších.“<sup>71</sup> Táto koncepcia- tzv. „Endizmus“- teda preukázateľne (dalo by sa povedať- na prvý pohľad) tvorí súčasť ideologického aparátu takmer všetkých ideológií. Na čo poukazuje okrem Šaradína aj Heywood<sup>72</sup> a iní.<sup>73</sup> Uvádza ju hlavne preto, aby sme aspoň do istej miery „skompletizovali“ teórie, ktoré sú (môžu byť) samotnými politickými ideológiami používané ako súčasť ich *imunizačných stratégií*<sup>74</sup>, respektíve môžu v tomto smere objektívne pôsobiť. Pre nás je podstatné hlavne to, že ich spoločným znakom je práve spochybňovanie, vyvracanie, či relativizácia toho, čo sme nazvali pojmom „systémová funkcia ideológie“, a čo možno - zo štrukturálno funkcionálneho hľadiska- považovať za jej základnú vlastnosť. Treba zdôrazniť, že toto konštatovanie nie je útokom na uvedené koncepcie či ich autorov. Koncepcie, či autori nemusia mať úmysel slúžiť takémuto cieľu, a tieto koncepcie môžu mať celý rad iných pozitívnych prínosov. Uvedené dve koncepcie nakoniec ani nie sú ujednotené v jednej práci, sú prvkami viacerých teórií viacerých autorov, ktoré pojednávajú o rôznych problémoch. Tieto teórie môžu dokonca dopĺňať charakteristiky systémov vtedy, ak sa nesnažia spochybniť samotný systémový základ ideológie (ideologický základ systému). Snažili sme sa len poukázať na to, že akú funkciu plnia v rámci ideologických systémov a hlavne na to, v čom ich nie je možné považovať za relevantné teoretické koncepcie – vo vysvetľovaní funkcie politickej ideológie.

### **Nedostatky koncepcií „demokratického prostredia“ a „širokých systémov“**

---

<sup>71</sup> Šaradín: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 67.

<sup>72</sup> „Teoretici sa vždy odvolávajú mandátu dejín, aby potvrdili platnosť jednej ideológie, či už ide o marxistický socializmus, o zaopatrovací kapitalizmus, alebo o liberálnu demokraciu, a aby zdiskreditovali všetky ostatné ideológie. Takéto tvrdenia neohlasujú smrť ideológie, iba dokazujú, že ideologická debata žije a že ideológia je neustály a snád' i nekonečný proces.“ (Heywood, 1994: 280).

<sup>73</sup> Ako uvádza Bobbio, „Bolo opakovane dokázané, že nie je nič ideologickejšieho, ako deklarovanie konca ideológií.“ (Bobbio, 1996: 3, in: Šaradín, 2001: 60).

<sup>74</sup> Imunizačná stratégia- ideologická stratégia, ktorej funkciou je zastrieť skutočné ciele politickej ideológie, interpretovať ju ako snahu o všeobecné ciele, resp. vykresliť ju tak, akoby nešlo o ideológiu.

Obe uvedené relevantné teoretické koncepcie – koncepcia „demokratického prostredia“ i „širokých systémov“ - majú spoločný základ v tom, že sa snažia nejakým spôsobom spochybníť základné teoretické východiská systémového prístupu. Ide pritom o v podstate banálne fakty<sup>75</sup>, ktoré boli zosumarizované v priebehu tejto kapitoly. Na tieto snahy - v polemike s Fukuyamom - reaguje Heywood: „Fukuyama sa domnieva, že je možné dosiahnuť široký a snád' i univerzálny konsenzus o podobe „dobrej spoločnosti“. Tej je však možné dosiahnuť iba vtedy, ak je možné vybudovať spoločnosť ktorá by bola schopná uspokojiť záujmy všetkých spoločenských skupín a naplniť túžby všetkých jednotlivých občanov. Aj napriek nepochybnej sile a efektívite, ktorú preukázal kapitalistický trh, možno s istotou povedať, že kapitalizmus nikdy nejednal so všetkými spoločenskými triedami či jednotlivcami rovnako. Ideologický konflikt a diskusia evidentne neskončí na konci 20. storočia s konečným celosvetovým víťazstvom liberalizmu, tak ako neskončil nevyhnutným víťazstvom socializmu, ako znela odpoveď na konci 19. storočia.

V skutočnosti je samo tvrdenie o „konci histórie“, o „konci ideológie“ a o „konci politiky ideologickým súdom. ....“<sup>76</sup> Teda obe uvedené koncepcie (resp. všetky tri, ak medzi ne zahrnieme aj „Endizmus“) sa snažia nejakým spôsobom konštruovať ideálny systém, pričom v niektorých prípadoch im nie je cudzia ani istá miera dogmatizmu. Je tomu tak napríklad vtedy, keď sa snažia dokázať, že niektoré systémy „majú“, a iné „nemajú“ inštitucionálny pluralizmus, hoci ho deklarujú všetky. Tým sa však dopúšťajú nielen veľmi pohodlného zjednodušenia, no sa zároveň i stavajú na jednu zo strán ideologického konfliktu.

No a konečne, všetky uvedené koncepcie sa snažia o deklaráciu svojich postulátov vo vzťahu ku konkrétnemu politicko-ideologickému systému, povedané Bellovým slovníkom: konkrétnej sociopolitickej mocenskej konfigurácií spoločnosti. Vo vzťahu ku konkurenčným pravidla nie. V skutočnosti je však téza, že nejaké ideologické hranice možno stotožniť s hranicami medzi ideologicky „širokými“ a „homogénnymi“ systémami, teoreticky nanajvýš problematická, ak už nie priamo ideologická – a to nehľadiac na zjavný dogmatizmus obsiahnutý v samotnom takomto zjednodušení. Už to je dôvodom na to, aby sme i tieto

---

<sup>75</sup> Napríklad: Že keďže každý systém funguje konkrétnym spôsobom, no pozície a sociálne záujmy ľudí v ňom sú rôzne, rôznou mierou reprezentuje záujmy jednotlivých sociálnych skupín, vždy v ňom existujú zvýhodnené a znevýhodnené skupiny – to vytvára predpoklady na jeho zmenu, ktorej sa celkom logicky snaží zabrániť, základnou funkciou ktorú v zmysle svojej stabilizácie a reprodukcie plní, je legitimizácia ideologického rámca jeho fungovania, nie je teda prípustné, aby v jeho rámci účinne pôsobili prvky, ktoré by sa z tejto prípustnej škály vymykali a tým ohrozovali jeho existenciu a stabilitu a teda v konečnom dôsledku efektívnosť...

<sup>76</sup> Heywood: *Politické ideologie*, s. 280.

konceptie mohli považovať za ideologický nástroj, nie nástroj pre analytické uchopenie pojmu ideológia.



Na tomto mieste možno urobiť isté zovšeobecnené závery ohľadom vzájomnej väzby ideologického systému ku konkrétnym štruktúram v rámci sociálneho systému (hlavne inštitucionálnemu systému a sociálnej štruktúre), na ktoré nás analýza systémovej funkcie ideológie priamo odkazuje:

1. Každý systém predpokladá stabilizáciu v ideologickej rovine. Keďže každý systém funguje konkrétnym spôsobom, systémová môže byť len jedna ideológia (prípadne ideologická škála<sup>77</sup>, ak použijeme tento pojem).
2. Prvá podmienka logicky znamená, že systém vždy predstavuje istú mieru ideologického násillia. Je to dané tým, že je žiaduce zabrániť etablovaní iných ideologických prvkov, či (efektívnej) činnosti akýchkoľvek systémových prvkov v rámci tohto systému, ktoré sú reprezentatívnymi subjektmi nesystémovej ideológie, reprezentujú nesystémový program.
3. Každý systém predstavuje diferenciáciu spoločnosti z hľadiska záujmu na jeho udržaní (v takej podobe, v akej funguje). To vytvára predpoklad na vznik skupín a aparátu (štruktúr) ktorý zabezpečuje spojenie medzi samotnou štruktúrou a ideologickými podmienkami jej udržania. (Teda pre vznik politickej moci či „režimu“, ktorého úlohou je udržanie systému.)

Vyššie uvedené funkcionálne podmienky sa teda „materializujú“ v konkrétnom formovaní charakteru politického- inštitucionálneho- systému danej spoločnosti. Každá ideológia má svoj reprezentatívny subjekt. Ak hovoríme o „ideológiách“ z funkcionálneho hľadiska, v štruktúrálnej (inštitucionálnej) rovine máme na mysli ich reprezentatívne subjekty. Ak

---

<sup>77</sup> Christopher Lord takéto škály nazýva ako *ideologické komplexy*. Lord uznáva istú mieru diferencií na línii medzi relatívne otvorenými a relatívne homogénnymi systémami, no zhodne s našim záverom sa stavia proti koncepcií ideologicky „otvorených“, či „neideologických“ systémov. Ako uvádza: „Povedali sme si, že alternatívou k monolitckej politickej kultúre je politická kultúra súperiacich síl. Vzhľadom k tomu, že popisovať to ako pluralistické, by bolo príliš, vytvoríme si neutrálnu formuláciu. ... alternatívou k monolitckej ideológií ako základu politickej kultúry je *ideologický komplex*.“ (Lord, 1999 : 85) Ten je podľa Lorda definovaný ako vyjadrenie celkovej ideologickej škály. Ako ďalej uvádza (tamtiež) ideologický komplex je ideologickou základňou tak politickej kultúry, ako aj politického komplexu. Pokiaľ ide o pojem *ideologický komplex*, treba dodať, že Novosád ho chápe skôr ako kultúrno-sociálny (mentálny) fenomén, ktorý zodpovedá (mantálnej či kultúrnej) reprezentácií určitého ideologického systému. Pojem *komplex* v tomto význame skôr vyjadruje prepojenosť medzi rôznymi úrovňami či rovinami ideologického systému. Pre nás má toto chápanie ideologického systému (ako určitého kultúrno-sociálneho ideologického komplexu) význam z hľadiska skúmania jeho funkcionálnej štruktúry.

hovoríme o ideologickom systéme z funkcionálneho hľadiska, tak zo štrukturálneho/inštitucionálneho hľadiska hovoríme o systéme politickom.

K týmto záverom môžeme pridať ešte jeden podstatný záver, ktorý uvedené teoreticky vydedukované vzťahy podstatne potvrdzuje: Historicky sa nepreukázalo, že by existovali systémy, ktoré sú ochotné „dobrovoľne“ sa podvoliť nesystémovým ideologickým tlakom, resp. zaviesť „férové“ podmienky v ideologickej rovine (zvlášť vtedy, ak by mohli viesť k reálnemu úspechu nesystémovej ideológie) a to bez ohľadu na ich ideologické zafarbenie a iné okolnosti. Práve naopak, miera do akej stúpala ideologický normatívny tlak v rámci systému, ktorý znamenal v dôsledkoch politicky represívne opatrenia zamerané proti etablovaniu nesystémových prvkov, sa spravidla rovnala miere aktuálnosti tejto (z pohľadu systému) hrozby. Úspešnosť systémov z hľadiska normatívnych kritérií ako je „pluralizmus“, či „demokracia“<sup>78</sup>, sa rovnala spravidla miere ich úspešnosti v eliminovaní takýchto ideologických hrozieb. Tie isté systémy, ktoré sú (boli) v istých obdobiach považované za demokratické, v iných obdobiach zaviedli tvrdé politicko (a ideologicko) represívne opatrenia, ak vyvstala ideologická hrozba pre daný systém (napr. USA i iné krajiny).

### 1.3 Problematika hodnotových prístupov

Ako sme sa snažili poukázať čiastočne i v predchádzajúcom texte, problematika systémovej funkcie ideológie nie je až tak problematickou z vedeckého hľadiska, ale skôr z hľadiska hodnotového. Ideológie sa viažu na systémy (sociálno-politické modely) a tie sa (práve prostredníctvom ideológií) snažia vždy vykresliť v duchu pozitívnych hodnotových kategórií okolo ktorých ideológie oscilujú. Ideologický, politický i politologický diskurz a výskum sa tak viaže na tieto pozitívne pojmy: Skúmame z veľkej časti práve problémy „demokracie“, „pluralizmu“, rôznych typov „slobody“ a podobne, hoci ide o pojmy, inak dosť abstraktné... Aby sme poukázali na vzťah medzi systémom a ideológiou a hlavne jeho problematickosť z istých hodnotových hľadísk, dovoľme si malé, zdanlivé odbočenie od striktného skúmania systémovej funkcie ideológie, a konfrontujeme ju práve s týmto „hodnotovým“ prístupom.

Jednou z ústredných kategórií fungovania sociálneho systému je nepochybne kategória *legitimity* – z tohto predpokladu nakoniec vychádza celá Parsonsova teória o ktorú sa v tejto práci opierame. Legitimita môže byť založená na rôznych legitimačných mechanizmoch, no

---

<sup>78</sup> Pod „mierou úspešnosti“ myslíme, do akej miery sa v duchu týchto hodnotiacich kritérií úspešne prezentovali.

je nevyhnutným predpokladom fungovania sociálneho systému akéhokoľvek typu či druhu. Vzťah tejto kategórie ku problematike fungovania sociálneho systému i ku problematike ideologického systému, ako aj jeho význam, je zrejmý už z Parsonsovej definície. Základnou politickou funkciou sociálneho systému je legitímácia daného status quo. Funkciou hodnotovo normatívneho systému, akým je aj ideológia, ako uvádza i Bell, je práve legitímácia takejto socioeconomickej mocenskej konfigurácie spoločnosti. Legitimita znamená akceptáciu z pohľadu (väčšiny) obyvateľstva, resp. zúčastnených sociálnych aktérov.

Vyjadrené v kategóriách legitimacy: Ak má systém „legitimitu“ z väčšinového pohľadu - a pritom z funkčného hľadiska nie je mysliteľné aby došlo k narušeniu normatívne hodnotového, ideologického rámca tohto systému, znamená to, že normatívne-hodnotovým rámcom fungovania tohto status quo bude ideologický rámec týchto skupín spoločnosti. Problém je, že takýto stav - v rovine legitimacy - sa môže zmeniť a môžeme predpokladať, že sa to reálne aj stane. Ale pripustenie etablovania ideologického systému, normatívne hodnotového rámca, ktorý je v rozpore s existujúcim inštitucionálnym systémom je z hľadiska jeho funkčnosti- nemožné. Respektíve, nemožné v rámci systému.

Ako sme uviedli vyššie, nie je možné napríklad v rámci kapitalistického systému umožniť etablovanie socialistického hodnotovo normatívneho rámca či naopak, u veľkých skupín obyvateľstva resp. *efektívne*, ak má systém fungovať bez vážnych porúch, resp. ak má vôbec fungovať. A už vôbec nie je možné postaviť (z dôvodov „demokratického výberu“ či iných) na jednu rovinu ideologický systém systémový a antisystémový, pokiaľ sa jedná o zložky inštitucionálneho systému (tu hlavne politického-spravidla strany). Takáto predstava sa javí už na prvý pohľad ako zjavný nezmysel a jej nereálnosť je možné pomerne dobre doložiť, ako sme naznačili vyššie, aj historicky. Z toho dôvodu je predstava „ideologického pluralizmu“, v absolútnom zmysle tohto slova, pomerne nereálna. Reálne systémy, na druhej strane, potvrdzujú tieto teoretické závery, aj keď spôsoby a metódy ako sa s touto funkčnou podmienkou vyrovnávajú, sa môžu viac či menej líšiť podľa rôznych okolností. Mierou permeability nesystémových ideológií je však vždy hranica, po ktorú môžu ohroziť systém. Postavenie systémového ideologického systému musí byť primerane dominantné z hľadiska legitímácie daného politického a ekonomického usporiadania. Za predpokladu absencie *reálnej ideologickej konkurencie*, však nemôžeme hovoriť o ideologickom pluralizme, alebo inak povedané, o *pluralizme* v ideologickom, či obsahovom zmysle tohto slova. Pritom ideologický pluralizmus je vo vzťahu ku pluralizmu inštitucionálnemu nezávislou premennou.

V tomto vzťahu sa skrýva rozpor ktorý síce je zasaditeľný do teoretického vysvetlenia fenoménu systémovej funkcie ideológie, nie celkom však do jej hodnotového pomenovania, hlavne pokiaľ pociťujeme potrebu nejaký systém interpretovať v pozitívnych, teda vlastne v samotných ideologických kategóriách.

Existuje teda ideologická škála, ktorú možno označiť ako „systémová ideológia“. Táto však nikdy nemôže odrážať záujem všetkých skupín v rovnakej miere (môžeme predpokladať, že za ideálnych okolností predstavuje záujmy *väčšiny* spoločnosti v momente etablovania systému). Systémová ideológia však musí zaujímať vo väzbe medzi ňou a špecializovanými spoločenskými štruktúrami (predstavujúcimi inštitucionálnu zložku systému), dominantné postavenie- čo je dané tým, že nijaká ideológia sa nemôže etablovať sama, potrebuje nejaké „materiálne“ – inštitucionálne či štrukturálne – reprezentovanie. Tým sa utvára určitý charakter (inštitucionálneho) systému, ktorý však už determinuje mieru permeability iných ideológií. To determinuje reálne možnosti politickej voľby v rámci daného systému bez ohľadu na jeho oficiálne deklarácie (prakticky každý systém sa označuje ako „demokratický“ a *de iure* umožňuje ústavnú zmenu status quo<sup>79</sup>). Otázka napríklad „demokratickosti“ sa tak nutne dostáva do rozporu so základnou funkčnou podmienkou udržania systému, prinajmenšom v tom momente ako náhle sa nedá hovoriť o jeho legitimitate.<sup>80</sup> V prípade že je (z väčšinového pohľadu) legitímny, možno hovoriť o demokracii<sup>81</sup> iba z pohľadu inštitucionálneho, nie ideologického. A zároveň, prakticky vždy deklarovaný demokratizmus inštitucionálny je fakticky determinovaný „demokratizmom“ ideologickým (obsahovým).

---

<sup>79</sup> Tu si musíme uvedomiť rozpor medzi oficiálnym a faktickým pravidlom fungovania systému, na ktoré poukazuje Slavoj Žižek. Ako uvádza Žižek, jednou zo základných vlastností (ideologického) systému je, že musí tolerovať – vo formálnej rovine – také pravidlá, ktoré v skutočnosti nie sú prípustné. „Potreba fantazijnej opory verejného symbolického usporiadania (ktorá sa zhmotňuje v takzvaných nepísaných pravidlách) je teda dôkazom krehkosti systému ako takého. **Ten totiž musí tolerovať aj možnosť takých rozhodnutí, ktoré sa nikdy nesmú uskutočniť, keďže ich vykonanie by systém rozložilo**, úlohou nepísaných pravidiel je preto zabrániť uskutočneniu takýchto **nežiaducich rozhodnutí, ktoré sú systémom formálne povolené**. Ak sa pozrieme na ten najextrémnejší príklad, zistíme, že v Sovietskom zväze tridsiatych a štyridsiatych rokov bolo nielen zakázané kritizovať Stalina, ale hádam ešte prísnejší zákaz platil pre *vyslovenie práve tohto zákazu*, čiže nikto nesmel verejne vyhlásiť, že kritizovať Stalina je zakázané. Systém *potreboval* udržať *zdanie*, že kritizovať Stalina je dovolené, *zdanie*, že neprítomnosť kritiky ... dokazuje iba to, že Stalin je bez akýchkoľvek pochybností najlepší a (takmer) vždy má pravdu.“ (Žižek, 1998: 64, zvýraznenie KK., kurzíva v origináli) Ako ďalej pokračuje: „Môžeme to formulovať aj inak: rola nepísaných pravidiel je paradoxná v tom, že sú *transgresné* (porušujú explicitné spoločenské pravidlá) a zároveň majú *silnejší donucovací charakter* (sú to totiž prídavné pravidlá, ktoré obmedzujú možnosti rozhodovať sa, lebo zakazujú to, čo verejný zákon dovoľuje, či dokonca priamo zaručuje).“ (Žižek, 1998: 64-65, kurzíva v origináli).

<sup>80</sup> Vychádzame z klasického poňatia legitimacy moci ako reprezentatívnosti z pohľadu väčšiny spoločnosti.

<sup>81</sup> Ak si tento pojem definujeme podmienkou „možnosť výberu“.

## Umelý problém

V konečnom dôsledku si musíme uvedomiť, že rozpory funkčných podmienok udržania a stability systému s pojmom „demokracia“ a inými pozitívne ladenými pojmami, sú do značnej miery umelým problémom. Tento problém je podmienený proste tým, že (napríklad) samotný pojem „demokracia“ je jedným (možno ústredným) z ideologických pojmov. **Fakt systémovej funkcie ideológie a jeho dôsledky sú skrátka v rozpore s hodnotami, ktoré samotné ideológie väčšinou deklarujú.** Systémy - prostredníctvom svojich ideológií - sa snažia označiť sami seba ako (okrem iného) „demokratické“ a konkurenčné systémy zasa ako „nedemokratické“, čo je pravdepodobne podstatnejším prvkom politického procesu ako samotný fakt, že (merané istými objektívnymi kritériami pojmu) sa dá hovoriť o rozdielnej miere demokratickosti systémov. Samotný pojem (a problém) je do značnej miery umelý aj preto, lebo je logicky neadekvátne stotožniť nejaký systém s ideálom demokracie, či akýmkoľvek iným v ideologickej rovine deklarovaným ideálom. (Nemožno dogmaticky stotožniť systém napríklad s „demokraciou“ – jedine, že by sme definičným kritériom pojmu urobili daný systém. Potom by sme však mohli hocaký systém, označiť hocakým pojmom.) Pričom v konečnom dôsledku, nastupuje problém objektívnych definičných kritérií pojmu. Naproti tomu, z hľadiska systémovej analýzy sa zameriavame na pojmy, ktoré sú reálne: teda relatívne konzistentne definovateľné a v istom zmysle aj merateľné.

Ak sa na problematiku pozeráme z „hodnotového“ hľadiska (v zmysle pojmov a hodnôt ako demokracia, pluralizmus, voľný výber a podobne), tak proste nemôžeme neakceptovať fakt, že systémová funkcia ideológie má aj *negatívne* aspekty. Tie vyplývajú z toho, že nie je možné spojiť dva pojmy- (reálny) ideologický pluralizmus a (reálny) systém- bez toho, aby sme otázky fungovania daného systému nevykresľovali v podstate tiež ideologicky. Ako sme naznačili, problém nie je ani tak odborného rázu – z odborného hľadiska nie je ťažké na tento vzťah poukázať, dokázať ho, či historicky dokladovať. Súvisí skôr s tým, že hodnotové (ideologické) postoje – teda aj „systematizácia“ (v zmysle stotožnenia so systémom) pozitívnych pojmov – sú v každej spoločnosti hlboko zakorenené. Práve v tomto spočíva systémová funkcia ideológie. Bez nich, bez prijatia – aspoň pasívneho – platnej ideologickej rétoriky zo strany sociálnych aktérov, by fungovanie daného systému proste nebolo možné.



Uvedené konštatovanie nie je možné chápať ako postoj ktorý znevažuje význam takých hodnotiacich pojmov ako napríklad demokracia, sloboda výberu, pluralizmus, a podobne. Skôr opak je pravdou – znevažuje len ich ideologickú aplikáciu. Poukazuje na to, že taký prístup k definovaniu týchto pojmov, ktorý vychádza z čisto „inštitucionálnej“ logiky (a ktorý je umne využívaný takmer každým moderným ideologickým systémom), neberie pritom do úvahy otázku legitimacy systému, nie je v praxi použiteľný (ak pravda nemáme na mysli jeho ideologickú použiteľnosť).<sup>82</sup> Práve takýto prístup je totiž obsahom každej ideologickej definície napríklad demokracie, či akéhokoľvek iného pozitívneho ideologického pojmu. Vzhľadom k absencii nejakého definičného kritéria jeho základných jednotiek (inštitucionálneho pluralizmu) sa dá použiť v akomkoľvek ideologickom pomere. Pritom ideologická definícia hodnotových pojmov v praxi prevažuje, čo je podmienené tým, že v politickej praxi je rozhodujúca definícia týchto pojmov vo vzťahu k systému<sup>83</sup>, nie ich vedecká analýza. Tento pokrivený prístup sa potom v zmysle kedysi Millsom popísaného vzťahu medzi vedou a sociálnym prostredím (presnejšie: systémom)- nie je mysliteľné, aby nejaká veda podkopávala základné ideologické premisy- často prenáša do samotnej vedy.<sup>84</sup>

V tomto zmysle, uvedené skutočnosti vedú k tomu že politická veda je na tej najvšeobecnejšej úrovni (ako sociálny fakt v rámci určitého konkrétneho sociálneho systému) spravidla určitým smerom orientovaná.<sup>85</sup> Tento fakt možno veľmi dobre ilustrovať: Ak

---

<sup>82</sup> Tým, že poukazuje na vzťah medzi ideologickou homogenitou (systému) a legitimitou. Ak prijmeme konštatovanie, že systémy v podstate *ideologicky* pluralitné nie sú, tak potom to, čo je podstatným faktorom určujúcim mieru ich „demokratickosti“, je legitimita daného normatívneho a inštitucionálneho rámca. Od tohto vzťahu sa bude logicky odvíjať aj miera „procedurálnej demokratickosti“, alebo naopak, politických represálií, opatrení, ktoré majú zabrániť etablovaniu nesystémových prvkov. (Čo by sme mohli nazvať aj „prejavová“ stránka kvality/miery demokracie.)

<sup>83</sup> Inak povedané, z hľadiska ideologického, nie je podstatné do akej miery je systém demokratický, ale to, aby sa proste označoval ako demokratický. Akákoľvek miera demokratickosti systému nám dáva nástroj na to, aby sme ho tak označili, ak prijmeme toto slovné zjednodušenie. (Prípadne naopak, ako nedemokratický.) Všetky systémy sú „demokracie“. Dôležité je, že pri takto vymedzenom pojmovom aparáte sa ani nedopúšťame, z tohto hľadiska, nejakej vážnej metodologickej chyby. (Naozaj, každý systém je v istej miere demokratický.) Otázka hodnotového označenia systému (narábame vlastne s ekvivalentmi pojmov „dobrý“ a „zlý“) je potom hlavne ideologickou otázkou. Musíme si uvedomiť, že sa pohybujeme na poli pojmov, ktoré takmer vždy majú primárne ideologické použitie.

<sup>84</sup> Ako uvádza Mills: „Výskumov sa často používa- zo strany sociálnych vedcov i iných ľudí- k *ideologickým účelom*. Ideologický význam sociálnej vedy v skutočnosti priamo vyplýva z jej samej existencie ako sociálneho faktu. Každá spoločnosť má o svojej podstate určité predstavy- hlavne predstavy a heslá, ktoré ospravedľujú jej mocenský systém a jednanie držiteľov moci.“ (Mills, 2002 :89).

<sup>85</sup> „Východiskom pre analýzu politickej ideológie musí byť uvedomenie si samotnej ideologickej tendencie v politických vedách. Politická veda logicky nikdy nemôže byť (ako celok) v praxi oddelená od politiky v danej spoločnosti, a teda hlavne od samotnej politickej ideológie. Nahovárať si, že politológia v niektorom štáte je výnimkou, by bolo zrejme samo osebe dosť ideologické. Rozdiel môže byť nanajvýš v miere. Táto tendencia sa vyskytuje (vyskytovala) tak v štátoch liberálno-kapitalistických, ako aj v štátoch reálneho socializmu. O tejto tendencii (v liberálnej politológii) otvorene píše profesor politickej filozofie Yalskej univerzity v USA J. Runkle vo svojej knihe s názvom *Dejiny západnej politickej teórie* (1968). Zdôrazňuje v nej, že zmyslom politickej

napríklad v 50. rokoch boli vo viacerých štátoch (zdôraznime, že na oboch stranách železnej opony) pomerne a porovnateľne vysoko ideologicky homogénne a politicky represívne systémy (uplatňovala sa cenzúra, otvorené ideologicky represívne zákonodarstvo, sociálna a nezriedka i fyzická likvidácia politických a dokonca i potenciálnych ideologických oponentov), nebránilo to tak liberalistickej, ako aj marxistickej politickej vede vykresľovať vtedajšie „vlastné“ systémy v duchu tých najpozitívnejších pojmov ako „slobodné“, „demokratické“ a podobne. To poukazuje na isté objektívne či subjektívne, no v každom prípade reálne obmedzenia.

V čom nás i v tomto „hodnotovom“ smere náš teoretický prístup posúva ďalej, je práve realistickejšie – a tým pádom i konzistentnejšie – definovanie základných faktorov či definičných kritérií pri skúmaní uvedených hodnotových pojmov ako analytických, nie ideologických, jednotiek. Teda pri skúmaní otázok ako demokratickosť (resp. represívnosť, uzavretosť) systému a podobných hodnotovo výrazných kategórií. To kritizovaný inštitucionálny prístup (ktorý vďaka svojmu charakteru vystupuje i ako veľmi užitočný ideologický prístup) neumožňuje bez toho, aby sa dostával do zjavných vnútorných rozporov. Práve z toho dôvodu, že ho je možné použiť ako v podstate ideologický prístup, nám inštitucionálny prístup s prístupom ideologickým často splýva. Používa sa ako nástroj na ideologickú legitímáciu – akéhokoľvek – systému. Pretože *prakticky* akýkoľvek systém môžete označiť za „pluralitný“ a „demokratický“ na základe čisto inštitucionálnej logiky – ako „najlepšie“ príklady tohto faktu nám slúžia systémy, v prípade ktorých, odhalenie ich (reálnej) uzatvorenosti/nedemokratickosti (dnes už) nepredstavuje ideologický problém...

#### 1.4 Východiská ďalšej analýzy ideologického systému

V predchádzajúcom texte sme analyzovali fenomén systémovej funkcie ideológie. Z tohto hľadiska je pre nás podstatná definícia politickej ideológie ako súboru hodnôt a v nich obsiahnutých noriem spoločenských vzťahov, a javov ktoré v rámci nich vznikajú.<sup>86</sup> Jej

---

teórie na Západe je obhajoba kapitalistického zriadenia ako protikladov všetkých druhov socializmu, najmä Marxovho komunizmu. (Runkle, 1968 s. VI, VII, 561-585, pozri tiež: Fedosejev, 1976, s.47) Poučky tejto vedy by teda mali mať nielen opisný, ale aj normatívny charakter, mali by ľuďom ukázať, aký typ spoločnosti by mali uprednostniť, akú formu riadenia, a akých cieľov sa pridržať. (The Anals of the America Academy of Political and Social Science. May 1970, s.131, tiež: Fedosejev, 1976, s.48) Na druhej strane stojí (relatívne) teoreticky odôvodňovaná pozícia marxistickej politológie...“ (Krpala, 2006: 10).

<sup>86</sup> „Ideológia je systém kolektívneho udržiavania normatívnych a údajne na skutočnosti založených ideí, vier a postojov, ktoré obhajujú istý model sociálnych vzťahov a usporiadania, a/alebo zameraných na ospravednenie

subordinované funkcie možno, v súlade s dvoma základnými funkcionálnymi vzťahmi<sup>87</sup>, v ktorých je možné uchopiť postavenie ideologického systému v reálnom sociálnom systéme, zhrnúť v dvoch aspektoch:

1. Keďže ideologický systém sa nachádza vo sfére spoločenského vedomia<sup>88</sup>, musí sa etablovať do tohoto vedomia a zabezpečiť konformitu členov spoločnosti so vzťahmi vznikajúcimi v rámci sociálneho systému, a sociálnymi javmi s nimi spojenými.
2. Keďže zároveň plní funkciu reprezentácie inštitúcií daného status quo, vystupuje ako (oficiálny) program, resp. základ pre politické programy strán (de facto aktívnych) *v rámci systému*, obsah masmediálneho pôsobenia, a podobne, skrátka ako **ideová (funkcionálna) kostra pre politický aparát**, ktorý prostredníctvom potrebných opatrení zabezpečuje chod inštitucionálneho systému (hlavne ochranou určitej formy vlastníctva, ekonomického a distribučného systému). Hlavne v tomto zmysle teda plní tak *pozitívnu* ako aj *negatívnu* – kanalizačnú – funkciu. Je kľúčom pre konštituovanie politického systému či aparátu, pre rozoznanie *prijateľných* a *neprijateľných* systémových prvkov. Pre rozoznanie prvkov ktoré prispievajú k stabilizácii systému (reprezentujú systémové normy, hodnoty), a prvkov, ktoré prispievajú k jeho destabilizácii (analogickým spôsobom). Práve v tomto aspekte problému sa vynára aj otázka štruktúry ideologického systému: Na to, aby sme mohli rozlíšiť a podporovať/sankcionovať spomínané prvky, musíme najprv vedieť, ktoré sú to.

Bez splnenia druhej z uvedených podmienok (existencie inštitucionálneho aparátu, plniaceho funkciu selekcie inštitucionálnych/funkcionálnych prvkov) by sa systém rozpadol, pretože by nebol schopný zachovať svoje inštitucionálne (t.j. „systémové“) charakteristiky. Prvú funkciu je možné definovať ako najvšeobecnejšiu a základnú. Druhý zo spomínaných aspektov už súvisí so štruktúrnymi, organizačnými podmienkami realizácie tej prvej. Preto spomíname v tejto súvislosti aj negatívnu funkciu. Je úlohou – funkciou – inštitucionálneho systému zabrániť efektívnej existencii takých organizačných–inštitucionálnych zložiek, ktoré do systémového rámca nezapadajú. V tom vlastne spočíva aj kanalizačný význam ideológie. Aby sme boli presní: ideológia sama osebe nemôže nič kanalizovať v oblasti (politických) inštitúcií. Ideológia sama osebe by ani neexistovala. Jej systémová funkcia však vytvára

---

určitého modelu chovania, ktorý sa svoje návrhy snaží zavádzať, realizovať, uskutočňovať alebo udržiavať.“ (Hamilton 1987: 38, in: Šaradín, 2001: 52).

<sup>87</sup> Resp. funkcionálnymi vzťahmi voči dvom základným štruktúram sociálneho systému – inštitucionálnej (inštitucionálny systém) a sociálnej (sociálne triedy, resp. Novosádom spomínané „skupiny záujmov“).

<sup>88</sup> Volkogonov, D. A.: *Psychologická válka*. Praha: Naše vojsko, 1985. s. 21.

predpoklady- rámec- pre činnosť mocenského aparátu, ktorý v tomto smere pôsobí. Je obsahom jeho politickej akcie.

Problematika „života“ politickej ideológie sa z hľadiska jej systémovej funkcie dá skúmať v dvoch hlavných rovinách, ktoré zodpovedajú chápaniu ideológie ako *subsystému* a *systému*:

**A) Ako problematika politického systému** – realisticky, prostredníctvom tohto teoretického prístupu, skúmame reálne fungovanie inštitucionálneho systému, zameriavame sa na to, do akej miery sa dá v danom prípade hovoriť o ideologickom pluralizme, či resp. do akej miery ide o pluralitný či len formálne pluralitný systém, a ďalej do akej miery sa dá hovoriť o legitimitate či otázkach demokratickosti takéhoto systému, a podobne. Prípadne môžeme skúmať, aké mocenské mechanizmy v tomto procese fungujú, ako sa zabezpečuje spomínaná nevyhnutná ideologická „zhoda“, prenesená do inštitucionálneho systému.

**B) Ako problematika** fungovania/štruktúry samotnej **ideológie**, z hľadiska jej systémovej funkcie. Ideologický systém na to, aby plnil svoju funkciu, musí mať určitú štruktúru. Sám je funkcionálnou štruktúrou, teda systémom.

## 2. Zhrnutie

Funkcionálne vysvetlenie vzťahu medzi ideologickým a inštitucionálnym systémom spočíva v tom, že každý systém predpokladá konkrétny (*adekvátny*) typ ideologickej konformity. Vyžaduje ju u bežných sociálnych aktérov, a o to viac u politických – inštitucionálnych.

Táto skutočnosť – existencia konkrétneho typu usporiadania spoločnosti a potreba jeho normatívno/hodnotovej stabilizácie v tejto konkrétnej podobe – vedie k utvoreniu určitého (konkrétneho typu) inštitucionálneho systému. Je to vyjadrením faktu, že práve zabezpečenie normatívnej stabilizácie a normatívneho riadenia sociálnych procesov je – tou najvyššou definovanou – funkciou inštitucionálneho systému ako takého. Na strane druhej, táto skutočnosť vedie ku vytvoreniu obmedzení pre vstup – z pohľadu existujúceho status quo – akýchkoľvek funkcionálne, t.j. v tomto prípade ideologicky nesúrodých prvkov (vrátane inštitucionálnych aktérov) do daného inštitucionálneho systému.<sup>89</sup> Podstatnou pre nás skutočnosťou je to, že úlohu (funkciu) udržania integrity tohto normatívneho systému, ako základnej politickej funkcie sociálneho systému, plnia, a celkom logicky, musia plniť určité

---

<sup>89</sup> Rovnako ako, na strane druhej, do normatívneho systému spoločnosti.

konkrétne inštitucionálne štruktúry – politický aparát štátu, alebo proste „štát“. Politický systém – z hľadiska svojej funkčnosti – tak musí (je jeho funkciou) zabezpečovať predovšetkým to, aby tento aparát svoju stabilizačnú funkciu plnil úspešne. Povedané prostou no pevnou logikou fungovania politických systémov: „Nemôžu byť v kapitalistickom štáte prijímané socialistické zákony a v socialistickom štáte kapitalistické...“

Inými slovami: v podmienkach konkrétneho inštitucionálneho/systémového rámca (so všetkými rozpormi a nerovnosťami, ktoré zahŕňa a logicky musí zahŕňať) je, z hľadiska jeho funkčnosti, nemysliteľné efektívne (reálne) pôsobenie ideologicky (programovo) nesúrodých inštitucionálnych prvkov. Status quo môže byť – v najlepšom prípade – väčšinovo akceptovaný. Avšak na strane druhej, primeraná ideologická konformita musí byť zabezpečená *naprieč* celou spoločnosťou. No a o to viac musí byť zabezpečená v rámci štruktúr, ktorých funkciou je zabezpečovať resp. garantovať túto ideologickú konformitu (*integritu*) spoločnosti. Opačný prípad by znamenal ohrozenie, a teda – z dlhodobého hľadiska – odstránenie funkčnosti celého systému. – Tento záver nie je len logickou dedukciou, ale je aplikáciou základných podmienok Parsonsovho konceptu fungovania a normatívneho riadenia sociálnych systémov. – Logickým následkom platnosti uvedenej podmienky, je diskrepancia medzi zvyčajne deklarovanými, a reálnymi parametrami politických systémov. Ideologické systémy tak možno vnímať ako *relatívne ideologicky homogénne*. To je fakt, ktorý, ako sa zdá, možno pomerne dobre ilustrovať v praxi...

Ilustrovať je tento fakt možné aj na príklade ideologických „komplexov“ (v Lordovom význame tohto slova) rôznych (stranícko) politických systémov: Tak ako sa napríklad v USA obe relevantné strany pohybujú v jednom ideologickom rámci (neo)liberálneho kapitalizmu, tak vo Švédsku sa „liberáli“ a „socialisti“ pohybujú takisto na jednej – „funkcionálne socialistickej“ – ideologickej platforme. Analogicky by sme mohli uviesť rad ďalších príkladov operujúcich napríklad s (jednotnou v rámci systému a zároveň rozpornou pri medzinárodnej komparácii) definíciou ideologického obsahu „liberálnych“ a „socialistických“ („konzervatívnych“) strán, resp. straníckych systémov zahŕňajúcich tieto strany, a ich ideologických komplexov. Pritom je dôležité, že tieto rámce sú definované systémovo – škála obligátna v jednej krajine by bola neprijateľná v krajine druhej. Z pohľadu relatívnej ideologickej homogenity politických systémov je to len logické: vstup inštitucionálnych

aktérov<sup>90</sup>, z hľadiska inštitucionálneho systému nesúrodých, by znamenal jeho ohrozenie – a teda systém musí vytvoriť obmedzenia pre ich vstup do systému... Ak sa prenosieme do nám viac známeho prostredia: na Slovensku takisto všetky relevantné (a v súčasnosti parlamentné) strany – zahŕňajúc „socialistov“ zo Smeru i prívržencov neoliberalizmu z SDKÚ–DS či KDĽH – akceptovali jeden, neoliberalistický „transformačný“ rámec. Politický proces za posledných 19 rokov je pritom možné chápať – podobne ako aj v iných tzv. transformačných krajinách – práve ako proces prispôsobovania politickej scény, politického systému a verejnej mienky (hoci ťažko povedať nakoľko úspešne) tomuto rámcu, čo bol jednak prakticky oficiálne, no v každom páde reálne deklarovaný cieľ všetkých transformujúcich sa štátov.<sup>91</sup> Nie naopak. Na túto podstatnú skutočnosť poukazuje okrem iných napríklad i profesor Greskovits vo svojej práci *The Political Economy of Protest and Patience*<sup>92</sup>. Aj keď v prípade transformujúcich sa štátov SVE je tento fakt možné vysvetliť aj geopoliticky (Jalta 1945, Malta 1989 – delenia sveta a následná potreba nevyhnutnej ideologickej stabilizácie nového geopolitického status quo v zmysle vzorca „jeden blok–jedna ideológia“); ako poukazujú príklady uvedené vyššie, princíp má širšiu platnosť. Iná vec potom je, nakoľko samotná potreba ideologickej stabilizácie geopolitického status quo (ako v podstate historicky preverený, platný fakt) spochybňuje, alebo skôr iba potvrdzuje popísaný vzťah vo väzbe ideológia–systém...

Pre analýzu politických systémov možno za prínosný považovať i poznatok, že mierou inštitucionálneho pluralizmu je pluralizmus ideologický. Dôvodom takejto podmienky je, že reálne môže existovať inštitucionálne „pluralitný“ systém, ktorý z hľadiska obsahového, alebo ideologického, nepredstavuje veľkú (prípadne žiadnu relevantnú) vzdialenosť medzi jednotlivými pólmi. Akúkoľvek čisto „inštitucionálnu“ definíciu pluralizmu preto možno zužitkovať aj ako definíciu – ideologickú. A naopak, akákoľvek ideologická definícia pluralizmu, či alternatívnosti (demokratickosti) systému spravidla pracuje s takouto „inštitucionálnou“ logikou. Možno uviesť historické príklady režimov, ktoré pri zachovaní inštitucionálneho rámca prešli etapou pomerne ideologicky homogénneho a politicky

---

<sup>90</sup> Do aparátu, ktorého funkciou je udržiavanie normatívnej zhody (integrity) spoločnosti. Pokiaľ ide o vstup inštitucionálnych prvkov do inštitucionálneho systému ako takeého (napr. určitých foriem vlastníctva), táto otázka je riešená práve na politickej úrovni, činnosťou politického aparátu – t.j. prijímaním určitých normatívnych pravidiel (napr. ochrana určitého typu vlastníctva) na strane jednej, ako aj etablovaním (resp. aspoň pokusom o etablovanie – propagáciou) určitých – zodpovedajúcich – normatívnych prvkov do kultúrneho systému (spoločenského vedomia, hodnotovo–normatívneho systému spoločnosti) na strane druhej

<sup>91</sup> Analogicky, ako bol prakticky oficiálny cieľ týchto štátov pred niekoľkými desiatkami rokov model (reál)socialistickej transformácie.

<sup>92</sup> Greskovits, B. (1998): *The Political Economy of Protest and Patience. East European and Latin American Transformation Compared*. Budapest: Central European University Press.

represívneho systému. Ak meriame pluralizmus, musíme si položiť otázku, do akej miery je deklarovaný inštitucionálny pluralizmus aj pluralizmom obsahovým. Druhou rovinou problému je, ako vymedziť relevanciu obsahového, alebo ideologického pluralizmu.<sup>93</sup>

Táto otázka potom podľa všetkého úzko súvisí s *legitimitou* daného inštitucionálneho a ideologického rámca – s legitimitou status quo. V podmienkach daného inštitucionálneho – a tým pádom aj ideologického – rámca, ako sa zdá, je rozhodujúcim predpokladom represívnosti (v ideologickom, ako aj celkovom politickom zmysle slova<sup>94</sup> politického aparátu daného systému práve to, do akej miery možno považovať tento rámec za ne/prijateľný z pohľadu sociálnych aktérov, a teda do akej miery je nutné ideologicky neprijateľné štruktúrne prvky (názory, vzory, ktoré podporujú určité koncepcie a v konečnom dôsledku tieto koncepcie presadzujúce subjekty) sankcionovať politickými opatreniami<sup>95</sup>, ktoré možno v konečnom dôsledku označiť za prvok represívneho (uzavretého) systému. Vzťahom medzi legitimitou a ideologicko-politickou homogenitou<sup>96</sup> možno pravdepodobne vysvetliť napríklad tú historickú skutočnosť, že sa vyskytli totalitné systémy všetkých „hlavných“<sup>97</sup> ideologických typov, ako aj tú skutočnosť, ak sa miera politickej a ideologickej homogenity mení pri zachovaní formálnych parametrov inštitucionálneho rámca, alebo sa dokonca vyvíja nesúrodo s vývojom jeho formálnych parametrov.<sup>98</sup>

V súvislosti s konštatovaním relatívnej ideologickej homogenity inštitucionálnych (vrátane politických) systémov je zaujímavé poukázať na prácu Lea Singera<sup>99</sup>, ktorá dopĺňa závery našej analýzy predstavenej v prvej kapitole. Spomínaná práca neanalyzuje systémové vzťahy z perspektívy teoretickej štruktúrno-funkčionej analýzy, ale poukazuje na vzájomnú väzbu medzi masmédiami (chápanými ako určitý ideologický aparát) a politickou

---

<sup>93</sup> Otázka sa viaže na normatívny problém, na problematiku demokratickosti systému. (Pozri nasledujúci odsek).

<sup>94</sup> Máme tým na mysli všetky potrebné – nielen ideologické – opatrenia nevyhnutné na zabránenie etablovania a pôsobenia ideologicky (inštitucionálne) nesúrodých prvkov. Ako sa zdá, ideologická represivita môže prerásť až do represivity fyzickej. Čo je možné ideologicky veľmi dobre ospravedlniť práve v duchu pozitívnych ideologických pojmov (obľúbte: ako obranu slobody, demokracie a podobne.).

<sup>95</sup> Počnúc informačným vytesnením, končiac administratívnymi či fyzickými opatreniami na ich elimináciu.

<sup>96</sup> V línii: legitimita–homogenita–represia. Zdôraznime, že obsah pojmu homogenita (pokiaľ sa zaoberáme problémom relevancie pluralizmu) je viazaný na legitimitu inštitucionálno-ideologického rámca. Systémy sú relatívne ideologicky homogénne. S klesajúcou mierou legitimacy logicky stúpa miera potrebnej ideologickej či politickej represie.

<sup>97</sup> Myslíme tým liberalistického, socialistického a fašistického typu: za „hlavné“ sme si vybrali tie ideologické koncepcie, ktoré možno považovať v 19. a 20. storočí za historicky najvýznamnejšie.

<sup>98</sup> Systém ČSSR (po roku 1960, keď bol zavedený článok O vedúcej úlohe KSČ de iure – minimálne v určitej miere – ustanovujúci vládu jednej strany) možno považovať za politicky menej represívny a ideologicky menej homogénny ako systém ČSR pred rokom 1960, keď existoval de iure systém viacerých rovnocenných politických strán.

<sup>99</sup> Singer, L. (2001): *Vplyv médií na stabilitu demokratického kapitalizmu*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK.

mocou, v empirickej rovine. Obsah Singerovej analýzy možno z tohto hľadiska zhrnúť nasledovne:

**Masmédiá majú politickú moc** – a to nielen tým, že majú moc ideologickú<sup>100</sup>, ale aj tým, že sú tou zložkou inštitucionálneho (politického) systému, ktorý (identifikované) neprijateľné prvky systému izoluje a vytláča z politického procesu (a tým aj systému).

**Vládnúť = mať politickú moc, a naopak.**

**Masmédiá preukázateľne slúžia tým, ktorí vládnu.** Túto skutočnosť dokazuje teoretickou analýzou a obsahovou analýzou jednotlivých mediálnych produktov. Prepojenie dokazuje v oboch komplementárnych rovinách: tak funkcionálnej ako i štrukturálnej (organizačnej), čo možno považovať za dostatočný dôkaz systémovej väzby. Prepojenie funkcionálne dokazuje obsahovou analýzou mediálnych obsahov<sup>101</sup>, hlavne na príklade roli masmédií vo vojne v Perzskom zálive. Tu sa *preukázalo*, že masmédiá jasne plnili politické funkcie v záujme americkej vlády. Prepojenie v rovine organizačnej<sup>102</sup> dokazuje hlavne finančnými väzbami štátnej elity USA a mediálneho aparátu.

Prvý a tretí z hore uvedených faktov autor empiricky a teoreticky dokazuje. Druhý fakt z danej analýzy priamo vyplýva. Je vyjadrením funkcionálnej väzby medzi prvou a poslednou uvádzanou skutočnosťou. Ak prijmeme konštatovanie, že ideologický aparát, za ktorý môžeme považovať (aj) masmédiá, vykonáva politickú moc, tak potom jeho väzba k ostatným prvkom moci je nevyhnutným predpokladom jej reprodukcie, stability a udržania.

Ako konštatuje Singer<sup>103</sup>, „... i súkromné médiá v najviac liberálnej krajine majú konštantnú politickú moc nad verejnosťou.“ Singer vychádza zo známeho trojdimenzionálneho chápania moci. „Výkon v jej druhej dimenzii sa prejavuje kontrolou politickej agendy.“ (tamtiež). A to hlavne tým (pozri tamtiež), že môžu rozhodovať o výbere informácií (gatekeeping, cenzúra), ako aj tém (agenda-setting) ktoré sa dostanú k občanom a takisto do značnej miery môžu aj ovplyvňovať spôsob, akým občania uvažujú nad informáciami ktoré sa k nim dostanú. My môžeme dodať, že ak masmédiá (tým, že de facto kontrolujú informačný priestor v modernej spoločnosti) rozhodujú o výbere tém, tak môžu rozhodovať aj o výbere subjektov (subjekt je v istom zmysle tiež možné považovať za tému politického života). Ako ďalej v súvislosti s politickou mocou masmédií konštatuje: „A

---

<sup>100</sup> Tento nami používaný pojem Singer zahŕňa do tretej dimenzie moci.

<sup>101</sup> Pozri: Singer, L. (2001): *Vplyv médií na stabilitu demokratického kapitalizmu*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, 2001. s. 69-80.

<sup>102</sup> Pozri: tamtiež, s. 54-58.

<sup>103</sup> Tamtiež, s. 52.



v koho záujme ju vykonávajú? Je to záujem elit... Naznačujú to aj závery z našich prípadových štúdií. Dopad tejto moci je pravdepodobne stabilizujúci, pretože mocenské centrum má vždy záujem na tom, aby jeho moc pôsobila integračne a za zachovanie daného systému ovládania.“<sup>104</sup>

Výkon moci v jej tretej dimenzií, ako poukazuje autor (tamtiež), sa realizuje prostredníctvom mediačných inštitúcií, ktoré zvnútorňujú „dominantné hodnoty spoločnosti“. Ako konštatuje: „Politológ Ronald Inglehart vo svojej knihe *modernizácia a Postmodernizácia* píše, že hodnotové systémy poskytujú kultúrnu základňu pre lojalitu k daným politickým a ekonomickým systémom. Preto hrajú kľúčovú rolu pri udržiavaní dlhodobej stability systému. Podriadenie sa a lojalita verejnosti voči elitám sa nedá dlhodobo zabezpečiť čistým nátlakom, prinútením. Je nevyhnutná aj istá miera legitimacy, osvojenie si základných hodnôt masami.“<sup>105</sup> Ako ďalej cituje Ingleharta: „Jednou z najdôležitejších funkcií kultúry je jej rola legitimovania politických a ekonomických systémov spoločnosti.“<sup>106</sup>

Singer teda dospel k zhodnému záveru pokiaľ ide o väzbu medzi ideologickým a inštitucionálnym systémom, ako my, ibaže prostredníctvom empirickej analýzy činnosti a väzieb v rámci inštitucionálneho aparátu.<sup>107</sup> Ak my konštatujeme, že inštitucionálne systémy sú relatívne ideologicky homogénne, pretože to zodpovedá funkcionálnej podmienke ich existencie – čo sa v zmysle funkcionálne štruktúrnych väzieb musí odrážať v charaktere inštitucionálneho aparátu, teda aj v jeho činnosti, vrátane štruktúrnych/organizačných väzieb – tak závery Singerovej analýzy potvrdzujú, že to tak naozaj je. Inštitucionálny aparát – masmédiá – naozaj podľa neho pôsobia ako súčasť politického aparátu, v súlade s ním, plnia politické funkcie (podieľajú sa na politickej moci) a tým pádom sú jeho súčasťou. O tom vypovedajú aj štruktúrne (organizačné) väzby tohto aparátu ku ostatným zložkám politického aparátu, resp. moci. Na Singerovej analýze je z nášho hľadiska zaujímavé, že korešponduje i s viacerými teoretickými východiskami ktoré sme v analýze využili, napríklad s Deutschovou teóriou, a v určitom smere rámeč našej analýzy presahuje: Hlavne tým, že nás oboznamuje s konkrétnou podobou (štruktúrou) inštitucionálneho aparátu ktorý plní politické/ideologické

---

<sup>104</sup> Tamtiež.

<sup>105</sup> Singer, L. (2001): *Vplyv médií na stabilitu demokratického kapitalizmu*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, 2001. s. 52-53.

<sup>106</sup> Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princenton: Princenton University Press, s. 54., In: Singer, L. (2001): *Vplyv médií na stabilitu demokratického kapitalizmu*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, s. 53.

<sup>107</sup> V rámci ktorého identifikoval médiá ako de facto vykonávateľov ideologickej moci, resp. ako inštitúcie (štruktúry) plniace ideologické funkcie.

funkcie. To nám dáva istý návod na vymedzenie pojmu *politický aparát* či *politický systém (režim)* v zmysle definície tohto pojmu na základe funkcionálne–štruktúrnej logiky. Jednoducho povedané, do pojmu politický aparát musíme zahrnúť aj ideologický aparát a čo tento pojem označuje, nám do istej miery ukazuje i Singerova analýza.

Inštitucionálne vyjadrenie nami pomenovaných funkcionálnych väzieb, resp. *konkrétne* inštitucionálne vyjadrenie nami len všeobecne (teoreticky) charakterizovaných funkcionálne–štruktúrnych (inštitucionálnych) väzieb, nám tak dáva istý návod, i ohľadom bezprostredného analytického významu našich teoretických záverov, pokiaľ ide o realistickú analýzu fungovania inštitucionálnych systémov: Ak je podmienkou, alebo nezávislou premennou (inštitucionálneho) pluralizmu práve pluralizmus ideologický, potom aj tento vzťah musí mať svoje inštitucionálne vyjadrenie. Teda mali by sme byť schopní definovať pojem ideologickej homogenity (pluralizmu) nielen napríklad obsahovou analýzou programov a činnosti politických strán<sup>108</sup>, ale aj jej inštitucionálnou definíciou. Toto inštitucionálne<sup>109</sup> vyjadrenie problematiky ideologického pluralizmu/homogenity nachádzame práve v komplexnom ponímaní kategórie politického aparátu, ktoré predpokladá, aby sme do pojmu zahrnuli i ideologický (alebo informačný, mediálny, mediačný a pod.) aparát. Z analytického hľadiska je totiž nezriedka nutné definovať tie zložky (napríklad stranického) systému, ktoré *disponujú* ideologickým aparátom, teda možno ich považovať za subjekty politicky relevantné, a tie, ktoré ním *nedisponujú*. I v tomto vzťahu sa totiž, ako sa zdá, prejavuje miera legitimity daného ideologického a inštitucionálneho rámca.<sup>110</sup>

Na druhej strane, nezdá sa, že by pomenovanie uvedených väzieb – ktoré poukazujú na to, že politický aparát zahŕňa *aj* ideologický aparát – čo vyžaduje hlavne kontrolu informačných prostriedkov a tokov – bolo až takým revolučným objavom. Rovnako nie je neznáme že existujú, či v minulosti existovali systémy, ktoré pro forma síce deklarovali inštitucionálny pluralizmus, no ten bol reálne obmedzený práve tým, že reálnu, ideologickú moc nad spoločnosťou mali len niektoré zložky daného inštitucionálneho systému, prípadne

---

<sup>108</sup> Teda definíciou spoločnej ideologickej platformy (rámca, resp. ideologického komplexu v Lordovom význame tohto pojmu) na ktorej sa stranický systém, alebo „relevantný“ stranický systém pohybuje.

<sup>109</sup> Teda spočívajúce v schopnosti definovať určité reálne štruktúry–organizácie, ktoré sú realizátormi príslušnej funkcie – v tomto prípade ide o ideologický aparát.

<sup>110</sup> Vychádzame z predpokladu, že inštitucionálne systémy sú ideologicky relatívne homogénne. Ako sme naznačili už v texte analýzy: iná otázka je, do akej miery daný status quo v ideologickej (inštitucionálnej) oblasti zodpovedá spoločenskej objednávke, a tým pádom do akej miery je nutné zvyšovať či znižovať mieru politickej/ideologickej represívnosti tak, aby bolo možné izolovať nesúrodé systémové prvky. Možno vysloviť opodstatnený predpoklad, že základným typom politickej represie (v zmysle odstavenia určitých politických aktérov) je práve ich odstavenie od reálnej moci tým, že určitá zložka politického systému si uzurpuje reálnu, ideologickú moc. Toto, ako sa zdá, je možné dobre doložiť príkladmi. (Pozri text analýzy).

len jedno centrum (vonkajšie či vnútorné), teda ideologickým aparátom niektoré zložky inštitucionálneho (či formálneho) systému nedisponovali čím strácali politický význam alebo suverenitu. Takisto nie je nijakým tajomstvom, že týmto ideologickým aparátom je – minimálne na výstupe – hlavne aparát mediálny. Rovnako nie je neznáme, že tento aparát sa v „oficiálnej“ rovine obvykle označuje ako niečo čo sa nachádza mimo oblasti politickej či „štátnej“ moci, spravidla na základe označenia mediálnych subjektov ako subjektov pôsobiacich na trhu. Teda v kapitalizme ako „súkromných“, v socialistických systémoch ako „spoločenských“.<sup>111</sup> Nie je asi nemiestne poznamenať ani to, že takáto charakteristika je zjavne sama osebe ideologická a jej funkciou môže byť aj do istej miery zahmlievať podstatu pojmu „politický aparát“.<sup>112</sup> **Uvedená charakteristika nespochybňuje mediálny (ideologický) aparát ako politický aparát, pretože nevyvracia jeho funkčnú a ani štruktúrnu (organizačnú) väzbu na politickú moc, resp. jeho funkciu v rámci výkonu politickej moci, ktorá je pre tieto väzby funkcionálnou podmienkou.** Veď ak by sme definíciu médií ako napríklad súkromných subjektov uznali za dôkaz ich apolitickosti, fašistický systém by musel byť plný „nezávislých“, prípadne „apolitických“ masmédií... Podobne definícia masmédií ako „neštátnych“ v akejkoľvek inej forme vlastníctva ich neidentifikuje ako apolitické subjekty. Tu sa zjavne dostávame na pole ideologickej rétoriky, odrážajúcej určitý záujem, ktorej musíme argumentačne čeliť.

Uvedená potreba komplexnej definície politického aparátu/systému je vyjadrením v podstate banálnej potreby, deliť tento pojem na samotný **politický systém/režim** (zahŕňajúci hlavne systém strany, mediálny, občianskej spoločnosti, a iné zložky, charakteristický svojim konkrétnym typom) a **systém orgánov štátnej správy** (zahŕňajúci samotné *formálne* – centrálné alebo regionálne – správne inštitúcie, v podstatne relatívne podobné v rôznych typoch moderných politických systémov – s ohľadom na rôznu mieru ich formálnej centralizácie/decentralizácie).

---

<sup>111</sup> Teda vydávaných rôznymi združeniami, spoločenskými organizáciami, samosprávnymi redakciami a podobne.

<sup>112</sup> A to práve tým, že jeho veľmi podstatnú, a v istom zmysle dokonca rozhodujúcu časť do pojmu nezahŕňa. Výsledkom je, že prakticky nikde nie je to, čo sme nazvali *ideologickým aparátom*, podrobené verejnej kontrole. Táto časť mocenského aparátu, ako sa zdá, nie je v rozhodujúcej miere konštituovaná ani kontrolovaná v zmysle zastupiteľského princípu prakticky v žiadnom politickom systéme.

## **Dodatok (k problému dynamiky ideologických a inštitucionálnych systémov)**

Problém diskrepancie medzi väčšinou deklarovanými, a vždy platnými parametrami politických systémov – ako objektívny výsledok ich reálneho fungovania – je, a môže byť riešený jedine a práve v rámci určitého ideologického konceptu, ktorý ho môže riešiť jedine spôsobom čisto ideologickým: zasadením rozporov medzi deklarovaným ideálom a reálnym stavom do normatívneho rámca tak, že ich normatívne zdôvodní v duchu ideálov, s ktorými je v podstate v (nevyhnutnom) rozpore. Logickým výsledkom procesu je snaha o prispôsobenie konceptov v pozadí ústredných (relatívne všeobecne akceptovaných) normatívnych pojmov a kategórií (domén), konkrétnemu inštitucionálnemu a ideologickému rámcu, resp. situácií. V praxi to potom súvisí so zdôvodňovaním obmedzovania otvorenosti politického systému ako ochranou demokracie, obmedzenia miery politickej a názorovej slobody ako práve jej ochranou... Takéto koncepty musia byť logicky niečím ospravedlnené. Ako najlepší spôsob pre takýto druh legitímácií sa javí prístup čisto „inštitucionálny“. Ako ukazujú aj historické skúsenosti, je to koncept ideologicky použiteľný v hocakom ideologickom garde. Je potom len logické, že z odborného hľadiska mu je možné vyčítať istú nekompletnosť.<sup>113</sup>

Miera úspešnosti ideologického (a tým aj inštitucionálneho) systému potom spočíva v schopnosti etablovať koncepty, ktoré tieto objektívne existujúce systémové rozpory (vrátane rozporov v rámci ideologického systému<sup>114</sup>) zasadzujú do normatívneho rámca spôsobom, ktorý ich existenciu vykresľuje v kategóriách presne opačného významu. Teda spôsobom, ktorý existenciu týchto rozporov v podstate – voči legitimovanému status quo – zjemňuje (a voči kritizovanému zvýrazňuje); v zmysle tej najvšeobecnejšej funkcie politickej ideológie: zdôvodňovať vlastné a kritizovať konkurenčné (a potenciálne nebezpečné) koncepty usporiadania. Analyticky podstatný poznatok je, že ide o rozpory *objektívne* (vždy) prítomné a teda otázku stability, reprodukcie, alebo naopak nestability a zániku (zmeny) systémov je nutné vnímať – **v konečnom následku** – práve z hľadiska funkčnosti, alebo nefunkčnosti

---

<sup>113</sup> Objektívnym výsledkom týchto vzťahov je okrem iného aj existencia ideologickej tendencie v spoločenských vedách – rôzne ideologicky zafarbených smerov. Je asi len logické, že politickej vedy sa tento problém týka najviac.

<sup>114</sup> Tu: chápeme tieto rozpory ako rozpory medzi ideologicky deklarovaným ideálom a reálnou akceptáciou tohto ideálu. T.j. vieru v príslušnosť deklaratívnych kategórií (domén) ku reálnemu status quo (spr. pokiaľ ide o všeobecne akceptované kategórie – „slobody“, „demokracie“, „spravodlivosti“ atď.), alebo akceptáciu platnosti deklaratívnych kategórií (spr. pokiaľ ide o konkrétne ideologické výroky, ktoré majú spomínané všeobecne akceptované domény „napasovať“ na konkrétny systémový a ideologický rámec – t.j. konkrétne ideologické koncepty „liberálnej“, „ľudovej“ demokracie, „slobody“ definovanej určitým spôsobom, atď.).

ideologických mechanizmov. Teda, z hľadiska *technologického* faktoru fungovania, stability a zmeny politických systémov, resp. inštitucionálnych systémov ako takých.

## Záver

Záver tohto článku – potreba skúmať inštitucionálne (politické) systémy ako relatívne ideologicky homogénne – je implikáciou teórie fungovania sociálnych (politických) systémov, na objasnenie vzťahu vo väzbe ideologický–inštitucionálny systém. „Ideologická“ perspektíva analýzy inštitucionálnych systémov a procesov, ako sme sa snažili ukázať, má práve z tohto dôvodu možno nezanedbateľný prínos, okrem iného aj z hľadiska čelenia samotnej ideologickej tendencií v interpretácií fungovania inštitucionálnych systémov, ktorá v tomto texte splyva s pracovným pojmom „inštitucionálna logika“. Prínos uvedenej perspektívy skúmania politických (sociálnych) systémov a procesov možno nájsť nielen v teoretickej, ale aj v relatívne „praktickej“ rovine. Ideologická stabilizácia každého inštitucionálneho systému je – v zmysle sociálno-systémovej teórie – v konečnom dôsledku kľúčovým faktorom jeho existencie. Je teda i kľúčovým faktorom jeho reprodukcie, zmeny, prípadne stabilizácie nového systému. V súčasnom svete – v období svetovej hospodárskej krízy, ktorá nesie v sebe predpoklady prerastania do krízy (geo)politickej – nie je možné vylúčiť, že bude i z *objektívneho* hľadiska nutné riešiť otázky ako (riadená) zmena systému, budovanie a stabilizácia systému nového. A to ako výsledok potreby/možnosti inštitucionálnej (systémovej) zmeny v dôsledku zmeny vnútorných, resp. vonkajších (geopolitických) podmienok. Úspešnosť takýchto procesov je determinovaná práve schopnosťou technologického vysporiadania sa s týmito úlohami. Pritom tieto funkcie môže byť nutné resp. možné realizovať (na rozdiel od predchádzajúcich prípadov takýchto zmien) bez širšieho geopolitického zázemia a vonkajšieho agenta nesúceho technologické náklady takéhoto procesu. Tento nárok v sebe nesie jednak otázku technologických nákladov, avšak aj výhodu politickej autonómnosti procesov – ako i výsledných inštitucionálnych podmienok.

Z perspektívy ideologickej determinácie politických (sociálno-politických) procesov možno takisto skúmať vývoj politických (sociálnych) systémov, uplatnenie politických (politicko-ideologických) stratégií jednotlivých inštitucionálnych (politických) aktérov. Politicko-ideologické procesy možno z tohto hľadiska začleniť do rámca širších systémových procesov plniacich funkcie stabilizácie alebo zmeny inštitucionálneho systému. Práve tu

možno úspešne uplatniť aj historickú metódu skúmania sociálnych javov. Z hľadiska sociálno-kultúrnej determinácie ideologických procesov možno takisto analyzovať pravdepodobnosť úspešnosti takýchto stratégií, ako aj ich sociálno-kultúrny dosah. Inak povedané, relatívne komplexná analýza fungovania politických a sociálnych systémov nutne vyžaduje vziať do úvahy ideologickú determináciu inštitucionálnych zložiek skúmaného systému, alebo procesu.

## Použitá literatúra

- Althusser, L. (1984): *Essays on Ideology*. Verso: Londýn.
- Balandier, G. (2000): *Politická antropologie*. Praha: DAUPHIN.
- Bell, D. (1965) *The End of Ideology*. The Free Press: New York.
- Bell, D. (1999): *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON.
- Bell, D. (1991): *The End of Ideology- Revisited*. In: *Ideals and Ideologies: a reader*. New York: HarperCollins Publishers Inc., s.427 – 431.
- Bobbio, N. (1996): *Left and Right*. Cambridge: Polity Press.
- Černík, V., Farkašová, E., Viceník, J. (1987): *Teória poznania*. Bratislava: Pravda.
- Černík, V., Viceník, J. (eds) (2005): *Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách*. Bratislava: IRIS.
- Hamilton, M. B. (1987): *The Elements of the Concept of Ideology*. *Political Studies*, XXXV.
- Heywood, A. (1994): *Politické ideologie*. Praha: VICTORIA PUBLISHING.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princenton: Princenton University Press.
- Keller, J. (1997): *Ideologie*. In: *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Krpala, K. (2006): *Politické ideológie ako nástroj realizácie politickej moci. (Liberalizmus a Socializmus)*. Bakalárska práca. Trnava: UCM.
- Lipset, S.M. (2003): *Dvousečná zbraň*. Praha: Prostor.
- Lord, Ch. (1999): *Politika*. Praha: Karolinum.
- Mannheim, K. (1991): *Ideológie a utópie*. Bratislava: Archa.
- Marcuse, H. (1991): *Jednorozměrný člověk*. Praha: Naše vojsko.
- Mills, Ch.W. (1966): *Mocenská elita*. Praha: Orbis.

Mills, Ch.W. (2002): *Sociologická imaginace*. Praha: SLON.

Novosád, F. (1994): *Vysvetľovanie rukami*. Bratislava: IRIS.

Parsons, T. (1971): *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda.

Říchová, B. (2000): *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.

Singer, L. (2001): *Vplyv médií na stabilitu demokratického kapitalizmu*. Diplomová práce.  
Bratislava: FF UK.

Šaradín, P. (2001): *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium  
demokracie a kultury.

Volkogonov, D. A. (1985): *Psychologická válka*. Praha: Naše vojsko.

Žižek, S. (1998): *Mor fantázií*. Bratislava: Kalligram.